

HUSITSKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA
UNIVERZITY KARLOVY V PRAZE

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Jitka Schlichtsová

Praha 2013

HUSITSKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA
UNIVERZITY KARLOVY V PRAZE

VÝCHOVA A VZDĚLÁNÍ V HNUTÍ HARÉ KRŠNA

Education in the Hare Krishna movement

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce:

doc. PhDr. Zdeněk Vojtíšek, ThD.

Autor:

Jitka Schlichtsová

Praha 2013

Poděkování

Děkuji doc. PhDr. Zdeňku Vojtíškovi, ThD za vedení, poskytnuté materiály, zázemí a veškerou podporu při psaní práce. Dále děkuji Mgr. Martinu Fárkovi, PhD za konzultace a poskytnutí archivních materiálů ke kauze Gurukula a Mgr. Jitce Chaloupkové za obětavou pomoc všem studentům Husitské teologické fakulty Univerzity Karlovy v Praze.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci s názvem *Výchova a vzdělání v hnutí Haré Kršna* napsala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů.

V Praze dne 12. 7. 2013

Anotace

Diplomová práce s názvem *Výchova a vzdělání v hnutí Haré Kršna* si klade za cíl především shromáždit informace o smyslu, principech a způsobech výchovy a vzdělávání v gurukulách Mezinárodní společnosti pro vědomí Kršny (angl. zkr. ISKCON) v zahraničí a otevřít zkoumání problematiky vzdělávání v českém hnutí Haré Kršna. V textu jsou nejprve popsána východiska a teoretické pojetí výchovy v hnutí a jeho srovnání s původním způsobem vzdělávání višnuistické tradice. Dále se práce věnuje konkrétnímu historickému vývoji a podobě vzdělávání v gurukulách ISKCON, problematice zneužívání dětí a přináší dostupné informace o současném stavu gurukulského vzdělávání ve světě. Poslední část práce je věnována projektu Gurukula Kršnův dvůr v České republice a rekonstrukci neúspěšné snahy českých oddaných o její zařazení do sítě škol a školských zařízení Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy České republiky v letech 1995–1997 na základě dosud nepublikovaných archivních materiálů.

Klíčová slova

Guru, gurukula, hnutí Haré Kršna, ISKCON, Kršnův dvůr, Mezinárodní společnost pro vědomí Kršny, Prabhupáda, Rochford, výchova, vzdělání

Annotation

The thesis called *Education in the Hare Krishna movement* aims primarily to gather information about the purpose, principles and methods of education in gurukulas of International Society for Krishna Consciousness (ISKCON) abroad and open research problems of education in Czech Hare Krishna movement. At first the text describes the background and theoretical concepts of education in the movement and its comparison with the original method of education vaisnava tradition. Further, the text describes a specific historical development and education form of ISKCON's gurukulas, the issue of child abuse and provides available information about the current form of education in the world gurukulas. The last part is focused on the project Gurukula Krishna's court in Czech Republic and reconstruction of failed efforts of Czech devotees dedicated to its inclusion in the network of schools and educational institutions of the Ministry of Education, Youth and Sports of the Czech Republic in the period 1995–1997 on the basis of unpublished archival materials.

Key words

Guru, gurukula, education, ISKCON, Krishna's court, Prabhupada, Rochford, The Hare Krishna movement, The International Society for Krishna Consciousness, training

Obsah

Předmluva	8
Úvod	10
1 Charakter, původ a historie hnutí Haré Kršna	15
1.1 Hlavní prvky učení a života v hnutí Haré Kršna	15
1.2 Stručná historie hnutí Haré Kršna	16
2. Principy vzdělání v hnutí Haré Kršna	23
2.1 Guru – osobnost, požadavky, význam	24
2.2 Gurukula – koncepce a důrazy výchovy od tradice k ISKCON	26
2.3. Shrnutí	32
3. Gurukuly ISKCON ve světě	34
3.1. Historie	34
3.2. Zneužívání dětí v gurukulách ISKCON	35
3.3 Současné gurukuly	42
3.4 Shrnutí	45
4. Gurukula Kršnův dvůr	47
4.1 Projekt Gurukula Kršnův dvůr	48
4.2 Snaha o zařazení Gurukuly do sítě škol MŠMT ČR	55
4.3 Shrnutí	61
Závěr	64
Literatura	67
Přílohy	71

Seznam použitých zkratek

CPTs – Child Protection Teams (Skupiny pro ochranu dětí)

FF UK – Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze

GBC – Governing Body Commission (řídící rada ISKCON)

ISKCON – The International Society for Krishna Consciousness (Mezinárodní společnost pro vědomí Kršny)

LSD – Lysergic acid diethylamide (halucinogenní droga)

MŠMT ČR – Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy České republiky

Odbor 22 – Odbor základních škol MŠMT ČR

PedF UK – Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy v Praze

SOŠS – Střední odborná škola sociální

SO 26 – Samostatné oddělení inovačních programů MŠMT ČR

USA – United States of America (Spojené státy americké)

VEDA – The Vaishnava Educational Altrnative (organizace Vaišnavská vzdělávací alternativa)

ZŠ – základní škola

PŘEDMLUVA

Alternativní světy. Všichni po nich, svým způsobem, toužíme. Místa a společenství, která vyhledáváme, abychom na chvíli zapomněli na to, kým jsme, co nás běžně obklopuje, co máme za sebou a co před sebou. Dávají nám zakusit jiný způsob života než ten, ve kterém se často cítíme doslova zajati, či v něm jen marně hledáme své místo. Často se toužíme oprostít od běžných povinností a starostí. Od pocitu, že svět a společnost, kde se denně pohybujeme, se nám zdají šedivé – bez radosti, bez opravdových hodnot, bez lásky a nakonec beze smyslu. V tom lepším případě snad doznáme alespoň rozlišení na černé a bílé. Na věci dobré a špatné. V horším případě se však i tento rozdíl stírá a zanechává pocit zmatenosti, neurčitosti a bezvýchodnosti lidského snažení.

Někdy k odpočinku od běžných denních stereotypů a probarvení reality stačí jen neobvyklý koníček, někdy zatoužíme po celých alternativních světech. Podle povahy člověka jsou různé. Hledáme je v příbězích, knihách, filmech a seriálech. Hledáme je v přírodě. Mnozí je nacházejí v počítačových hrách a virtuální realitě. Můžeme si je vytvořit vlastně ze všeho a najít je ve všem. Takovým alternativním světem se nám může stát také svět náboženství, respektive svět náboženské komunity. Zvláště pokud je to komunita, která žije způsobem tolik odlišným od našeho dosavadního, jako je hnutí Haré Kršna.

Nejprve se může stát zajímavým koníčkem. Místem, kde zažíváme věci, po nichž toužíme a v naší běžné realitě nám chybí. Komunitu Haré Kršna občas navštívíme, abychom se zastavili, vyčistili si hlavu, pobyli v klidném prostředí plném usměvavých lidí, provoněném tyčinkami, kde zní tóny tradičních indických hudebních nástrojů. Projdeme se po okolí farmy Kršnův dvůr. Postojíme u ohrady, kde se pasou koně. Rozhlédneme se po kopcích a lesích, posadíme se pod strom a nasloucháme tichu přírody. Postupem času si možná začneme klást otázku, zda ta naše běžná realita stojí za to, abychom v ní setrvali, když nám v ní mnoho podstatného chybí a tolik nepodstatného přebývá, zatímco v této alternativní, zdá se, nechybí a nepřebývá nic. Tak se často stane, že se alternativní svět stane běžným a běžný svět zavrhaným.

Běžný svět, jak jej vidí lidé v hnutí Haré Kršna, je svět, kde lidé denně vstávají, pracují, honí se, nestíhají, telefonují, zařizují, jednají. Ve snaze splnit očekávání společnosti, zajistit své děti, zaplatit hypotéku, benzín, účty za telefony, přicházejí tito lidé domů ve večerních hodinách jen proto, aby utrhli pár hodin spánku a mohli ráno pokračovat v předem prohraném závodu s informační a spotřební společností, která jim neustále diktuje, co ještě mají vědět, dosáhnout a mít. Co všechno ještě potřebují, aby mohli být spokojení v budoucnosti. Jsou zajati vidinou šťastné budoucnosti natolik, že se jim přítomnost zdá bezcenná. Nejvíce tímto neduhem

současné společnosti trpí právě děti. Děti totiž, na rozdíl od dospělých, skutečně touží žít v přítomnosti. Hypotéka, auto, telefony a dovolené pro ně nejsou důvodem k tomu, aby byly každý večer samy doma. Tak se i děti a jejich výchova mohou stát argumentem pro opuštění světa bezvýchodného nenasytného materialismu. Právě proto považuji za užitečné věnovat pozornost výchově a vzdělávání v náboženských společnostech.

ÚVOD

Mezinárodní společnost pro vědomí Kršny je veřejnosti více známa jako hnutí Haré Kršna. Dále bude používána zkratka ISKCON vycházející z anglického názvu hnutí The International Society for Krishna Consciousness. V anglickém jazyce je používán v názvu hnutí tvar „Krishna“. Tentýž tvar přepsaný do českého jazyka jako „Krišna“ používá ve svém názvu také ISKCON v České republice. Sanskrtské transliteraci pro český jazyk však odpovídá tvar „Kršna“, který bude v této práci používán.

Problematickým, až zavádějícím, se může v případě hnutí Haré Kršna stát používání termínu bůh – Bůh, proto jej používám jen tam, kde je to nezbytné. Běžnou zvyklostí je, že pokud je používáno slovo bůh s *b*, obvykle evokuje polyteistické náboženství, tedy uctívání mnoha bohů současně, Bůh s *B* zase pojetí Boha ve smyslu abrahamovských náboženství (judaismu, křesťanství a islámu). Ani jeden z těchto pólů však neodpovídá chápání božství tak, jak je vnímáno ve skupině náboženských tradic, které jsou často označovány souhrnně pojmem *hinduismus*. Nacházíme zde sice velké množství božstev, která jsou uctívána, avšak pojetí božství a uctívání nemá charakter polyteismu tak, jak bychom ho charakterizovali v kontrastu k pojetí jediného Boha v abrahamovských náboženstvích. Tento kontrast lze vnímat pouze v kontextu západních forem náboženství odpovídajících pojmu *religio*.¹ Přesto způsob, jakým každá z hinduistických tradic jednotlivě vnímá a uctívá svého Boha, odpovídá více monoteistickému než polyteistickému způsobu, používám tedy termín Bůh s *B*.

Tato práce si klade za cíl především shromáždit informace o smyslu, principech a způsobech výchovy a vzdělávání v gurukulách ISKCON v zahraničí a otevřít zkoumání problematiky vzdělávání v českém hnutí Haré Kršna, které nyní začíná vychovávat již třetí generaci oddaných. Povaha této práce a různorodost využitých primárních i sekundárních pramenů vyžaduje kombinaci metod historického a komparativního přístupu. Historický přístup je využit zvláště proto, že umožní sledovat vývoj zkoumané problematiky jako celku, komparativní metoda pak umožní rozkrýt konkrétní změny v gurukulském vzdělávání na základě porovnání tradičního višnuistického přístupu ke vzdělání, pojetí, kterému vyučoval zakladatel hnutí, a podobě, kterou má v současné ISKCON. Obě tyto metody využívá i část věnovaná snaze ISKCON v České republice o založení vlastní gurukuly. V této části práce navíc využívám analýzu primárních, z větší části dosud nepublikovaných, pramenů (archivní dokumentace

1 O vztahu pojetí náboženství typu *religio* a *traditio* viz BALAGANGADHARA, S. "The Heathen in his Blindness"--: Asia, the West, and the Dynamic of Religion. New York: E.J. Brill, 1994, xii, 563 p. Studies in the history of religions, 64.

ke kauze Gurukula poskytnutá Martinem Fárkem) a informací získaných při návštěvách komunit hnutí Haré Kršna na Kršnově dvoře a v Lužcích. Tyto rozhovory se současnými českými oddanými o výchově, kterou upřednostňují, však byly pouze orientační, anonymní a svým charakterem neformální.

O hnutí Haré Kršna bylo již v českém prostředí publikováno několik prací. První ucelenou monografií, z níž vycházím, je práce Miloše Mrázka *Děti modrého Boba: tradice a současnost hnutí Haré Kršna* vydaná v roce 2000.² Uvádí do historie, kontextu víry a života členů tohoto hnutí. Dlouhodobě se hnutí Haré Kršna věnuje Martin Fárek. Významné jsou především dvě jeho publikace: *Haré Kršna v západním světě: setkání dvou myšlenkových tradic* (2004) a *Hnutí Haré Kršna: institucionalizace alternativního náboženství* (2008).³ Společným jmenovatelem obou prací je zvláště vztah Mezinárodní společnosti pro vědomí Kršny, jakožto reprezentanta čaitanjovského višnuismu v západním prostředí, k původní indické tradici a změny, které přenos původní tradice na západ provázely. Nejnovější z českých publikací, které se věnují problematice hnutí Haré Kršna, je práce Milana Fujdy a Dušana Lužného *Oddaní Kršny: hnutí Haré Kršna v pohledu sociálních věd* (2010).⁴ Rovněž tato monografie se zabývá především zasazením nauky hnutí Haré Kršna do širšího rámce tradičního višnuismu.

Problematika vzdělávání dětí v hnutí Haré Kršna je obecně velmi málo probádanou oblastí nejen u nás, ale také v zahraničí. V uvedených českých publikacích je zmiňována spíše okrajově. Nejvíce prostoru tomuto tématu věnuje pouze Fárkova *Institucionalizace alternativního náboženství* v souvislosti s kauzami zneužívání dětí v gurukulách ISKCON. Systematicky se tomuto fenoménu v zahraničí věnuje především sociolog E. Burke Rochford (Middlebury College, Vermont, USA). Rochford věnoval třicet let sociologickému výzkumu hnutí Haré Kršna, shromáždil množství svědectví a rozhovorů s oddanými v USA a je členem redakční rady periodika *ISKCON Communications Journal* vydávaného půlročně Mezinárodní společností pro vědomí Kršny od roku 1993. Studie týkající se zneužívání dětí v gurukulách ISKCON, které v *ISKCON Communications Journal* publikoval, zásadně přispěly ke zkoumání a řešení této problematiky.⁵ Závěry zkoumání problematiky gurukulského způsobu výchovy a vzdělávání

2 MRÁZEK, Miloš. *Děti modrého boba: tradice a současnost hnutí Haré Kršna*. 1. vyd. Praha: Dingir, 2000, 75 s.

3 FÁREK, Martin. *Haré Kršna v západním světě: Setkání dvou myšlenkových tradic*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2004. 122 s.

FÁREK, Martin. *Hnutí Haré Kršna: institucionalizace alternativního náboženství*. Vyd. 1. V Praze: Karolinum, 2008, 208 s.

4 FUJDA, Milan a Dušan LUŽNÝ. *Oddaní Kršny: hnutí Haré Kršna v pohledu sociálních věd*. Vyd. 1. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2010, 255 s.

5 ROCHFORD, E. Burke. Family Formation, Culture and Change in the Hare Krishna Movement. *ISKCON Communications Journal: ICJ*. 1997, roč. 5, č. 2, s. 61–82.

ROCHFORD, Burke E., Jr. a Jennifer HEINLEIN. Child Abuse in the Hare Krishna Movement: 1971–1986. *ISKCON Communications Journal: ICJ*. 1998, roč. 6, č. 1, s. 43–69.

shrnul ve studii *Education and Collective Identity: Public Schooling of Hare Krishna Youths* (1999).⁶ Vývoji a změnám v sociální struktuře hnutí Haré Kršna věnoval monografie *Hare Krishna in America* (1985) a *The Hare Krishna Transformed* (2007).⁷

Kromě literatury odborné je potřeba k uchopení tématu výchovy a vzdělávání v hnutí Haré Kršna využít také literaturu, z níž oddaní Kršny čerpají, kterou vydávají a šíří. Jsou to knihy napsané zakladatelem hnutí Bhaktivédantou Sváminem Prabhupádou, případně dalšími významnými osobnostmi hnutí. Citovány jsou knihy *Bhagavadgíta taková, jaká je* (1991) a *Nektar oddanosti* (1992).⁸ Četné zmínky o pohledu zakladatele hnutí na výchovu je možné nalézt v mnoha dalších dílech.⁹ Ucelenější pohled zakladatele na problematiku výchovy a vzdělávání by mohla poskytnout kniha *Srila Prabhupada on Gurukul* (1984) – kompilace dopisů a rozhovorů s Prabhupádou, které obsahují zakladatelovy pokyny k fungování gurukul ISKCON. Tato kniha však momentálně není dostupná u nás ani v zahraničí. V práci jsou zahrnuty také příspěvky v periodikách hnutí: *ISKCON Communications Journal* a *Náma Hatta*.¹⁰

Tématem neúspěšného pokusu o založení české gurukuly v letech 1995–1997 se doposud věnoval pouze Fárkův článek *Gurukula jako zkouška: Ohlédnutí za úsilím založit školu hnutí Haré Kršna* (2001)¹¹. Martin Fárek byl v letech 1993–1998 členem hnutí Haré Kršna. Jako jeden z autorů projektu Gurukuly na Ekologické farmě Kršnův dvůr v Městečku u Benešova měl na

6 In: PALMER, Susan J a Charlotte HARDMAN. *Children in new religions*. New Brunswick, N. J.: Rutgers University Press, 1999, s. 29–50.

7 ROCHFORD, E. *Hare Krishna in America*. New Brunswick, N.J.: Rutgers University Press, 1985, xiv, 324 s.
ROCHFORD, E. *Hare Krishna transformed*. New York: New York University Press, 2007, x, 285 s.
K tématu změn postavení rodiny v ISKCON lze okrajově zmínit také Rochfordovu kapitolu „Family Development and Change in the Hare Krishna Movement“ in LEWIS, James R a Jesper Aagaard PETERSEN. *Controversial new religions*. New York: Oxford University Press, 2005, xii, s. 101–117.

8 PRABHUPÁDA,, A. Č. Bhaktivédanta Swami. *Bhagavadgíta: taková jaká je s původními sanskrtskými texty, přepisem do latinského písma, českými synonymy, překlady a podrobnými výklady*. Praha: Bhaktivedanta book trust, 1991, 811 s.
PRABHUPÁDA,, A. Č. Bhaktivédanta Swami. *Nektar oddanosti: úplná věda bhakti-jógy (souborná studie Bhakti-rasámrtasindhu Śrīly Rāpy Gósvāmīho)*. Praha: The Bhaktivedanta Book Trust, 1992, 430 s.,

9 PRABHUPÁDA,, A. Č. Bhaktivédanta Swami. *Mezi životem a smrtí: tajemství reinkarnace a cesta k dokonalosti*. Švédsko, 1995, 311 s.

PRABHUPÁDA,, A. Č. Bhaktivédanta Swami. *Śrīmad Bhāgavatam: s původními sanskrtskými texty, přepisem do latinského písma, českými synonymy, překlady a podrobnými výklady*. 3. vyd. Praha: Bhaktivedanta Book Trust, 2006, xi, 386 s.

PRABHUPÁDA,, A. Č. Bhaktivédanta Swami. *Vědecké poznání duše: provozování jógy v tomto věku*. Praha: Bhaktivedanta Book Trust, 2012, 326 s.

10 Časopis *Náma Hatta* vydává Mezinárodní společnost pro vědomí Kršny v České republice. Výchově a vzdělávání se věnovaly zejména tyto příspěvky:

ASVAHARI DÁSA. Gurukula v Mayapuru. *Náma Hatta*. 1997, roč. 4, č. 1, 6–9.

JÓGA MÁJÁ DÉVÍ DÁSÍ. Škola základ života. *Náma Hatta*. 2008, roč. 15, č. 4, 12–13.

DŽALANGÍ DÉVÍ DÁSÍ. Děti jsou velice citlivé... *Náma Hatta*. 2008, roč. 15, č. 4, 14–15.

Gurukula 1/4. *Náma Hatta*. 2009, roč. 16, č. 2, s. 25.

Gurukula 2/4. *Náma Hatta*. 2009, roč. 16, č. 3, s. 22.

Gurukula 3/4. *Náma Hatta*. 2009, roč. 16, č. 4, s. 30–31.

Gurukula 4/4. *Náma Hatta*. 2009, roč. 16, č. 5, s. 23.

11 FÁREK, Martin. Gurukula jako zkouška: Ohlédnutí za úsilím založit školu hnutí Haré Kršna.. *Dingir: časopis o sektách, církvích a nových náboženských hnutích*. 2001, č. 2, s. 20–21.

starost komunikaci s příslušnými úřady ve věci zařazení Gurukuly Kršnúv dvůr do sítě škol a školských zařízení Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy České republiky. Téměř tříletý proces snah o založení české gurukuly je v této práci rekonstruován na základě rozhovorů s Martinem Fárkem a dokumentace ke kauze Gurukula, kterou Fárek poskytl. Citované dokumenty jsou k nahlédnutí v přílohách, kompletní archiv kauzy Gurukula bude k dispozici v knihovně *Společnosti pro studium sekt a nových náboženských směrů*.

Text práce je členěn do čtyř kapitol. První kapitola stručně shrnuje charakteristiku a historii Mezinárodní společnosti pro vědomí Kršny. Druhá kapitola je věnována vysvětlení pojmů, které jsou důležité pro porozumění způsobu čaitanjovského vzdělávání a uvedení do kontextu vnímání této tradice většinovou společností. Dále se pak druhá kapitola věnuje vysvětlení hlavních důrazů ve výchově v původní tradici, důrazů, které vyzdvihoval a předával západním žákům Prabhupáda a jejich pozdější transformaci ve vývoji hnutí Haré Kršna. Pro popsání současného stavu pojetí výchovy, jak je chápána v ISKCON, využívám rozboru série článků *Gurukula* publikované v měsíčníku *Náma Hatta*. Obě tyto kapitoly mají za cíl poskytnout teoretické informace pro porozumění vývoji hnutí Haré Kršna a posunům v chápání smyslu výchovy a vzdělání poskytovaném gurukulami hnutí Haré Kršna oproti původní čaitanjovské tradici, z níž hnutí vzešlo.

Reálnému fungování gurukul jako vzdělávacích institucí ISKCON je věnována třetí kapitola. Cílem je především odpovědět na tyto otázky: Jak gurukuly ISKCON fungovaly v minulosti? S jakými problémy se gurukuly potýkaly a jak se vedení organizace stavělo k jejich řešení? Jaký je současný stav gurukulského vzdělávání ve světě? Za nejvhodnější považuji metodu srovnávání dokumentů různého původu a názorové orientace vně i uvnitř ISKCON (studie a články zahraničních i českých religionistů a sociologů k problematice gurukulského vzdělávání v ISKCON, publikovaná svědectví bývalých žáků gurukul, webové stránky, které se problematikou gurukul zabývají, webové stránky současných světových gurukul). Základním problémem je, že se v gurukulách ISKCON vyskytovalo psychické i sexuální zneužívání a týrání dětí, což je v přímém rozporu s morálními a etickými principy tradice, z níž hnutí Haré Kršna vzešlo. Ptám se tedy po důvodech, které vedly k takovému zacházení s dětmi.

V 90. letech 20. století, kdy se hnutí Haré Kršna etablovalo také v české společnosti, se komunita ISKCON žijící na Ekologické farmě Kršnúv dvůr v Městečku u Benešova neúspěšně pokoušela o založení vlastní gurukuly. Dvouletému procesu snah o její uznání jako soukromé školy a zařazení do sítě škol a školských zařízení Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy České republiky (MŠMT ČR) se věnuje čtvrtá kapitola. Hlavním cílem kapitoly je rekonstruovat

tento proces na základě archivních, dosud nepublikovaných dokumentů, které řadím chronologicky. Materiály zahrnují dokumentaci a korespondenci s úřady, které měly s projektem co do činění, doporučující dopisy předních českých odborníků v oboru pedagogiky, filozofie a náboženství a dalších osob, které se pro povolení gurukuly na Kršnově dvoře osobně angažovaly. Druhým zdrojem informací, ze kterých vycházím, jsou rozhovory s Martinem Fárkem. Kapitola má odpovědět především na tyto otázky: Jak vypadala výuka na Kršnově dvoře? Jak probíhal proces snahy o zařazení Gurukuly Kršnov dvůr do sítě škol MŠMT ČR? S jakými obtížemi se realizátoři projektu potýkali? Jak se k takovému způsobu vzdělávání stavěli čeští odborníci, veřejnost a úřady?

Pojmy převzaté ze sanskrtu, názvy knih, článků, periodik a citace jsou v textu odlišeny kurzívou. Veškerá citovaná i doplňková literatura je shrnuta na konci práce v bibliografii.

1. CHARAKTER, PŮVOD A HISTORIE HNUTÍ HARÉ KRŠNA

1.1 Hlavní prvky učení a života v hnutí Haré Kršna

Mezinárodní společnost pro vědomí Kršny je veřejnosti více známa jako hnutí Haré Kršna. Dále bude používána zkratka ISKCON vycházející z anglického názvu hnutí The International Society for Krishna Consciousness. Hnutí Haré Kršna vzniklo v roce 1966¹² ve Spojených státech amerických pod vedením indického guru Bhaktivédanty Svámína Prabhupády. Hlásí se k tradici bengálského (gaudíjského) višnuismu.

Jádrem učení je oddanost osobnímu Bohu Kršnovi (*bhakti*), který je považován za nejvyšší osobnost božství. Je uctíván v pojetí jediného Boha, ačkoli ve skupině náboženství označované pojmem hinduismus¹³ nacházíme velké množství různých božstev a jejich sestoupení (*avatárů*). V případě Kršny se jedná o sestoupení boha Višnu. Lidský život je vnímán jako strast a stále soužení v koloběhu umírání a opětovného rození v hmotném světě. Únikem z koloběhu života a jeho utrpení je snaha splynout s Bohem a zbavit se všech svých materiálních potřeb. To se děje skrze oddanou službu, askezi a studium posvátných textů.

Za posvátné texty jsou považovány především *Bhagavadgíta* a *Bhagavatapurána* (*Śrīmad-Bhagavatam*), komentáře k nim a dále pak knihy napsané zakladatelem hnutí Haré Kršna Prabhupádou. Členové ISKCON věří, že v těchto knihách je zaznamenáno veškeré vědění a také návody, které člověk potřebuje k osvobození z hmotného světa. To, co v uvedených knihách nelze nalézt, je potřeba odmítnout, neboť je to *mája* (iluze), která vede zpět k hmotnému světu a jeho utrpení.

Hlavním prostředkem dosažení osvobození je zmíněná oddaná služba Kršnovi. K uctívání oddaným pomáhají sochy a obrazy Kršny a výjevů z jeho života. Úkolem oddaného je Kršnu těšit a sloužit mu. Kršna je jediný, kdo si má užívat toho, čemu bychom mohli říkat „hmotné radovánky“. Kršnovi oddaní si vyprávějí příběhy o zábavách jeho života. Mezi nejoblíbenější patří ty o Kršnovi v dětském věku a ty, kde Kršna laškuje s dívkami, z nichž nejmilejší je mu Rádha, věrná společnice a bezvýhradně milující žena. K erotickému vztahu mezi Kršnou a Rádhou se přirovnává ideální vztah naprosté oddanosti, kterého má oddaný s Kršnou dosáhnout.

12 Podrobnější historie v kapitole 1.2.

13 Problematice vymezení pojmu „hinduismus“ se věnuje např.:

FÁREK, Martin. *Základy religionistiky: světová náboženství, nová náboženská hnutí a religionistika : studijní texty pro pedagogii*. Vyd. 1. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2008, s. 47–108.

FÁREK, Martin. Hinduismus: reálné náboženství nebo konstrukt koloniální vědy? *Religio. Revue pro religionistiku*. 2006, č. 14, s. 97–112.

Podrobně o hinduistických božstvech a tradicích pojednává např. ZBAVITEL, Dušan. *Bobové s lotosovými očima: hinduistické mýty v indické kultuře tří tisíciletí*. Praha: Vyšehrad, 1986, 455 s.

V hinduistickém pojetí božstva přebývají v sochách a předmětech, které je ztvárňují. Podle toho se s těmito předměty zachází, jako by byly živé. Sochy na oltářích v chrámech jsou denně ráno probouzeny, převlékány, omývány a natírány, je jim zpíváno, předkládáno jídlo a dary. Těmito úkony chce věřící Kršnu potěšit. Tím, že Kršnovi slouží, se stává jeho přítelem, sbližuje se s ním, až s ním má nakonec splynout. Za tím účelem zpívají členové hnutí Haré Kršna tzv. mahá mantru: „*Haré Kršna, Haré Kršna, Kršna Kršna, Haré Haré, Haré Rama, Haré Rama, Rama Rama, Haré Haré*“. Tuto posvátnou mantru musí každý člen hnutí odzpívat 1728krát denně. Ke snadnějšímu počítání slouží „růženec“ o 108 korálcích. Oddaný tedy musí každý den přezpívat 16 kol.

Členové hnutí dodržují přesně určený denní režim. Vstávají ve čtyři hodiny ráno, v průběhu dne se věnují různým podobám služby (např. péči o chrám, práci ve vegetariánských restauracích Góvinda, které hnutí provozuje, misi v podobě prodeje knih a zpívání mantry v ulicích měst). Během dne si musí najít čas na odzpívání zmíněných 16 kol mahá mantry. Spát chodí kolem desáté hodiny večerní. Přísně zakázána je konzumace masa, vajec a ryb, užívání veškerých omamných a návykových látek včetně kávy a čaje, hazard a mimomanželská sexualita (a i v manželství je sexuální život velmi omezen jen na styk za účelem zplodění dítěte). Členové hnutí Haré Kršna se také pokud možno vyhýbají západní medicíně. V nejnutnějších případech ji nahrazují homeopatickými léčivy.

Hnutí Haré Kršna bývá veřejností nejčastěji kritizováno právě pro striktní pravidla života naprosto odlišná od zvyklostí v západních zemích. Autoritativní vedení hnutí navíc pokyny skryté ve svatých textech interpretuje a vyžaduje jejich plnění doslovně. Takové případy vedly nezřídka k aférám a konfliktům s většinovou společností. Přesto je však možné považovat hnutí Haré Kršna za autentického reprezentanta indických náboženství.¹⁴

1.2 Stručná historie hnutí Haré Kršna

Osoba zakladatele hnutí Bhaktivédanty Svámína Prabhupády (dále jen Prabhupáda) a jeho působení je pro vývoj hnutí klíčová z mnoha důvodů. Zakladatel je v hnutí stále nejvyšší duchovní autoritou a jediným pravým guru. V chrámech ISKCON má vlastní oltář a pravidelně je mu vzdávána rituální pocta (*gurupúđṣa*), je oslavován a uctíván stejným způsobem jako božstva. Události Prabhupádova života a jeho smrt se staly důležitými mezníky ve vývoji hnutí. Tyto mezníky používám jako kritérium k rozdělení historie hnutí Haré Kršna do tří období:

14 VOJTÍŠEK, Zdeněk. *Encyklopedie náboženských směrů a hnutí v České republice: náboženství, církve, sekty, duchovní společnosti*. 1. vyd. Praha: Portál, 2004, s. 323–327.

- Prabhupádův život před založením ISKCON
- Od založení ISKCON do smrti zakladatele
- Vývoj hnutí po smrti zakladatele

1.2.1 Prabhupádův život před založením ISKCON

Zakladatelem Mezinárodní společnosti pro vědomí Kršny byl indický *guru* celým jménem Abhaj Čaran Bhaktivédanta Svámí Prabhupáda. Narodil se 1. září 1896 v indické Kalkatě. Pocházel z poměrně dobře situované višnuistické rodiny a dostalo se mu kvalitního vzdělání na britských školách. Na Scottish Churches' College¹⁵ studoval angličtinu a ekonomii.¹⁶ Jako student se angažoval v indickém hnutí za nezávislost, jehož vůdcem byl Mahátma Gándhí. Na protest proti anglické nadvládě Prabhupáda v roce 1920 odmítl vysokoškolský diplom. Po ukončení studia založil rodinu a pracoval ve farmaceutické firmě.

Klíčovým pro jeho další směřování bylo setkání s Bhaktisiddhántou Sarasvatím v roce 1922¹⁷, zakladatelem organizace *Gaudíja Math*. Stal se jeho žákem a v roce 1932 byl zasvěcen do gaudíjské větve Madhvovy linie.¹⁸ Hlavním cílem organizace *Gaudíja Math* bylo především zakládání chrámů a šíření duchovní literatury (tradičních textů a prací Bhaktisiddhánty Sarasvatího). Tento druh misijní činnosti později přenesl Prabhupáda také do ISKCON. Po rozpadu *Gaudíja Math* pokračoval Prabhupáda v misijních aktivitách. Od roku 1944 vydával časopis *Návrat k Bohu* (*Back to Godhead*), věnoval se překládání *Bhagavadgíty* do angličtiny. Tento překlad opatřený podrobným komentářem dnes známe jako *Bhagavadgíta As It Is* (*Bhagavadgíta taková, jaká je*). Pod jeho vedením krátce existovala společnost *Liga oddaných* v Džhansi.¹⁹ V roce 1956 přijal stav *sannyásina* (putující asketa) a odešel do Vrndávanu. Zde přeložil do angličtiny další významný text višnuistické tradice – *Bhágavatapuránu* (*Šrímad-Bhagavatam*). Aby naplnil přání svého duchovního učitele Bhaktisiddhánty Sarasvatího šířit vědomí Kršny v angličtině, vydal se roku 1965 na lodi do Spojených států amerických, kde 11. července 1966 založil Mezinárodní společnost pro vědomí Kršny.

15 FÁREK, Martin. *Hnutí Haré Kršna: Institucionalizace alternativního náboženství*. Vyd. 1. V Praze: Karolinum, 2008, s. 14.

16 MRÁZEK, Miloš. *Děti modrého boba: tradice a současnost hnutí Haré Kršna*. 1. vyd. Praha: Dingir, 2000, s. 32.

17 Datace Prabhupádova setkání s Bhaktisiddhántou Sarasvatím se liší. Některé zdroje uvádí až rok 1932. (např. FUJDA, Milan a Dušan LUŽNÝ. *Oddaní Kršny: hnutí Haré Kršna v pohledu sociálních věd*. Vyd. 1. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2010, s. 68.).

18 MRÁZEK, Miloš. *Děti modrého boba...*, 2000, s. 32.

19 FÁREK, Martin. *Hnutí Haré Kršna: Institucionalizace...*, 2008, s. 14.

1.2.2 Od založení ISKCON do smrti zakladatele

Zakládací listiny ISKCON jsou datovány 11. července 1966, tedy zhruba 10 měsíců po příjezdu Prabhupády do USA. Okamžitě po svém příjezdu zahájil misi. Pořádal přednášky a *kírtany* (veřejné zpívání Kršnových jmen). Podařilo se mu oslovit především mládež tíhnoucí k hnutí hippies, která se tak vymezovala vůči většinové americké společnosti. Prabhupádovo učení je osvobodilo od složitostí společenských, politických a ekonomických souvislostí moderního západního života, od tlaku „amerického snu“ a konformity. Nabídl jim velmi jednoduchá životní pravidla vycházející z podstaty východního chápání světa, kterou lépe charakterizuje pojmem *tradicio* (rituální následování tradic předků)²⁰ než *religio*. Zaměřuje se tak spíše na praktický denní život a úkony člověka (ortopraxi) jako jednotlivce ve vztahu k transcendentnu.

Mezinárodní společnost pro vědomí Kršny začínala jako volné společenství několika žáků²¹ s problematickou minulostí a návyky ve skromných prostorách bývalého obchodu v newyorské čtvrti Lower East Side. Jak již bylo řečeno, prvními žáky Bhaktivédanty Svámína Prabhupády se stávali mladí příslušníci hnutí hippies. Většina těchto květinových dětí žila před setkáním s Prabhupádou nevázaným sexuálním životem, užívala omamné látky jako tabák, alkohol, marihuanu, LSD²² a mnoho dalších. Prabhupáda je začal vyučovat a postupně zaváděl zásady života v oddanosti Kršnovi. Při obřadu zasvěcení, kdy svým prvním žákům Prabhupáda předal mantru a udělil sanskrtská jména, slibovali žáci dodržování následujících zásad: recitování minimálně šestnácti kol mantry na višnuistickém růženci denně, nejedení masa, ryb, vajec a vyhýbání se hazardu, nedovolenému sexu a omamným látkám včetně kávy, čaje a tabáku.²³ Důležitou složkou života oddaných bylo a dodnes je pravidelné zpívání na veřejnosti, šíření literatury hnutí, slavení svátků a rozdávání *prasádam* (jídlo rituálně obětované Kršnovi). Hlavní cíle hnutí Prabhupáda formuloval do následujících sedmi bodů, které jsou součástí zakládací listiny ISKCON:

1. *Systematicky šířit duchovní poznání v celé společnosti a učit všechny národy technikám duchovního života, aby došlo k obnově rovnováhy životních hodnot a dosažení skutečné jednoty a míru ve světě.*

20 FÁREK, Martin. Pohan v jeho zaslepenosti... (Balagangadhara, S. N.: *Heathens in His Blindness: Asia, the West, and the Dynamic of Religion*, Manohar, New Delhi, 2005). *Pantheon*. 2006, č. 1, s. 252–257.

21 Dnes je počet členů hnutí odhadován na 10–20 tisíc. Viz VOJTÍŠEK, Zdeněk. *Encyklopedie náboženských směrů a hnutí v České republice...*, 2004, s. 326.

22 LSD bylo v té době velmi rozšířeným prostředkem navozování stavů „rozšířeného vědomí“, tvrdilo se, že dává možnost otevřít jinak nedostupné dimenze lidského vnímání. V tomto smyslu se s ní také legálně experimentovalo v psychiatrii. České veřejnosti jsou známé především práce amerického psychiatra českého původu Stanislava Grofa.

23 FÁREK, Martin. *Hnutí Haré Kršna: Institucionalizace...*, 2008, s. 26.

2. *Šířit vědomí Kršny tak, jak je popsáno v Bhagavadgítě a Šrímád-Bhagavatamu.*
3. *Sbližovat členy Společnosti a vést je ke Kršnovi, původní a hlavní bytosti, a tím způsobem v nich, stejně jako v celém lidstvu, rozvíjet pochopení, že každá duše je nedílnou součástí Boha (Kršny), s nímž je kvalitativně totožná.*
4. *Šířit a podporovat sankirtanové hnutí, společné zpívání svatých jmen Boha, tak, jak je ukazuje učení Pána Šrí Čaitanji Maháprabhua.*
5. *Pro členy a celou společnost zbudovat posvátné místo transcendentních zábah zasvěcené Nejvyšší Osobnosti Božství.*
6. *Sdružovat členy za účelem vyučování jednoduššího a přirozenějšího způsobu života.*
7. *Pro dosažení výše uvedených cílů vydávat a šířit periodika, časopisy, knihy a další literaturu.²⁴*

Rozvoji hnutí značně pomohla podpora známých osobností tehdejší doby. Druhé centrum hnutí se podařilo otevřít roku 1967 v San Francisku, kde podporu zpívání Haré Kršna mantry veřejně vyjadřoval básník Allen Ginsberg. Postupně byla během roku 1968 otevřena centra v dalších amerických a kanadských městech: Los Angeles, Boston, Montreal, Santa Fé. Nejzásadnější vliv na popularizaci hnutí Haré Kršna měl patrně člen hudební skupiny The Beatles George Harrison. Harrison s několika misionáři natočil roku 1968 ve studiu Apple Records desku „Haré Kršna mantra“, která měla obrovský úspěch v hitparádách po celé Evropě. Na pozvání Johna Lennona přijel Prabhupáda poprvé do Evropy 11. září 1969. Absolvoval množství veřejných programů a přednášek, oslovil také londýnskou indickou komunitu²⁵ a v listopadu 1969 byl slavnostně otevřen londýnský chrám hnutí Haré Kršna. Patrně největší současné evropské centrum Bhaktivédanta Manor v Londýně věnoval v roce 1973 hnutí Haré Kršna právě Harrison.

Dalším klíčovým momentem v historii hnutí Haré Kršna je vznik první tiskárny literatury hnutí Haré Kršna v Bostonu roku 1969. Později vzniklo nakladatelství The Bhaktivedanta Book Trust, které má do dnes hlavní sídlo v Los Angeles na Watseka Avenue. Zde bylo v roce 1970 zakoupeno několik budov, které se staly prvním centrem patřícím přímo organizaci ISKCON. Sám Prabhupáda jej tenkrát nazval „světovým ústředím“.²⁶

24 GÓSVÁMÍ, Satsvarúpa dása. *Prabhupáda*. Praha: Bhaktivedanta Book Trust, 2001, s. 78. ISBN 91-7149-444-8.

25 Má pozorování v chrámech ISKCON v ČR (hlavně v Centru pro vědecká studia v Lužicích u Prahy) mi potvrdila, že chrámy ISKCON jsou i dnes navštěvovány rodilými Indy. Podobně to ukazuje z chrámu Bhaktivedanta Manor ve Velké Británii reportáž pořadu Objektív České televize (dostupné online na <http://www.ceskatelevize.cz/porady/1096911352-objektiv/208411030401102/>, download 4. 5. 2013). Z toho lze usuzovat, že se v případě hnutí Haré Kršna skutečně nejedná jen o jakousi „západní verzi višnuismu“, ale o přenos tradice, která je navzdory nezbytným přizpůsobením západnímu prostředí samotnými indickými vaišnavy obvykle považována za autentické pokračování čaitanjevského višnuismu. (srov. VOJTÍŠEK, Zdeněk. Encyklopedie náboženských směrů a hnutí v České republice..., 2004, s. 327).

26 FÁREK, Martin. *Hnutí Haré Kršna: Institucionalizace...*, 2008, s. 29.

V průběhu celého procesu rozrůstání organizace²⁷ Prabhupáda postupně zaváděl všechny tradiční prvky života v oddanosti Kršnovi a začínal budovat organizační strukturu. V čele jednotlivých středisek stáli chrámoví vedoucí, Prabhupádovi pokročilí žáci, jejichž výuce věnoval mnoho času. Ti pak měli vést oddané ve svých chrámech. Prabhupáda se poté vrátil do Indie, aby zbytek svého života zasvětil dokončení svých komentářů k *Bhagavadgítě* a *Šrímad-Bhágavatamu*. S řešením množství každodenních problémů se žáci na Prabhupádu obraceli formou dopisů. Ve snaze zajistit co nejsamostatnější fungování organizace, založil Prabhupáda v létě roku 1970 řídicí radu Governing Body Commission (angl. zkr. GBC). GBC se v průběhu dalšího vývoje stala klíčovou instancí ve vzniku i řešení mnoha afér (včetně problematiky zneužívání dětí v gurukulách). Tyto problémy, které hnutí Haré Kršna provázely, způsobovaly nejrůznější podezření u většinové společnosti a nahrávaly stoupencům antikultovního hnutí.²⁸

1.2.3 Vývoj ISKCON po smrti zakladatele

A. Č. Bhaktivédanta Svámí Prabhupáda zemřel 14. listopadu 1977 v indickém Vrndávanu. Ihned po jeho smrti vyvstaly nejasnosti ohledně dalšího fungování organizace. Kromě GBC totiž před svou smrtí Prabhupáda jmenoval ještě 11 zasvěcujících učitelů (*guru*). Nebylo jasné, zda vedoucí úlohu bude mít nadále GBC, nebo zmíněných 11 guru. Guru, jak bude níže podrobněji vysvětleno, má v čaitanjovské tradici naprosto klíčovou úlohu, protože předává novým žákům posvátnou mantru, je autoritou, učitelem. GBC naproti tomu byla ustanovena jako řídicí rada, která měla dohlížet na čistotu duchovní praxe a organizační záležitosti. Vývoj hnutí po zakladatelově smrti tak byl do velké míry utvářen mocenskými boji na vrcholu organizační struktury ISKCON o vedoucí postavení. Faktem zůstává, že všichni zmínění žáci byli poměrně mladí a přirozeně neměli autoritu a zkušenosti svého učitele. Pro jejich stejně staré *gurubhá*i (žáky stejného duchovního učitele) bylo nepřijatelné je najednou začít považovat za duchovní učitele Prabhupádova formátu, vzdávat jim stejnou poctu a rituálně je uctívat jako uctívali Prabhupádu.

Mnoho oddaných v té době ISKCON opustilo z různých důvodů. Ti, kteří byli v hnutí kvůli Prabhupádově osobě, ztratili jeho smrtí jediný vzor, který chtěli následovat. Neměli důvod nadále setrvávat v organizaci a vrátili se k civilnímu životu. Jiní byli znechuceni zmíněnými mocenskými boji a dohady. Viděli vedení jako pokleslé. Zvláště, když pak vyšla najevo obvinění

27 Na jaře 1970 měl ISKCON již 26 středisek po celém světě. (tamtéž, s. 30).

28 Velmi podrobně se problematikým kapitolám z dějin hnutí věnuje FÁREK, Martin. *Hnutí Haré Kršna: Institucionalizace...*, 2008, s. 31–76.

čelních představitelů ISKCON v kauzách pašování zbraní, drog a dalších trestných činů.²⁹ V destabilizované organizaci necítili oddaní bezpečí a řád. Přesto však někteří chtěli pokračovat v udržování Prabhupádova odkazu. Začaly vznikat první odštěpené organizace hlásící se k odkazu čaitanjovské tradice a k Prabhupádovi, ale nezávisle na ISKCON.³⁰ Tato krize trvala přibližně do poloviny 80. let.

Pro 2. polovinu 80. let a 90. léta je charakteristická snaha o stabilizaci organizační struktury ISKCON. Stabilizaci hnutí také nahrával fakt, že se v průběhu 80. let obměnila základna řadových členů. Členové, kteří nesouhlasili s vedením či neuspěli v mocenských bojích, buď odešli z hnutí sami, nebo byli z různých důvodů vyloučeni. Většina současných řadových členů hnutí již nezažila osobně zakladatele hnutí a je pro ně tedy snazší přijmout autoritu současného vedení a stát se žáky „nových“ guruů.

Vysoká fluktuace řadových členů je pro ISKCON typická i dnes. To je způsobeno protestním charakterem hnutí, které klade důraz především na vystupování proti hodnotám většinové západní společnosti a konzumerismu. Alternativní životní styl a přísná ortopraxe jsou lákavé především pro mladé lidi, kteří zde hledají mantinely svého života a řád. Po několika letech obvykle hnutí opouštějí, neboť organizační struktura ISKCON jim nenabízí perspektivu uspokojivého životního progresu. Nedostatečné jsou zde podmínky pro nalezení vhodného zaměstnání, založení a fungování rodiny. Dříve nebo později je nutno hledat ubytování mimo komunitu, která značně omezuje život rodiny jako samostatné jednotky. Komunita totiž poskytuje jen možnost bydlení muže odděleného od jeho ženy a dítěte, což se většině případů ukáže jako nevyhovující. V komunitách tedy většinou trvale žijí jen tzv. *bhaktové* (žáci v celibátu) a chrámové autority. Ženatí muži (*grhasthové*) často se svými rodinami bydlí mimo komunity a mají běžná zaměstnání. Při tom se v různé míře angažují v projektech hnutí nebo navštěvují společné akce a svátky. Skutečných „full-time“ členů hnutí je tedy výrazně méně, než kolik se ve statistikách uvádí.

Tuto zkušenost, kterou jsem získala setkáváním s příslušníky hnutí Haré Kršna v českém prostředí, lze do jisté míry zobecnit. Jedná se o proces denominalizace, kterým se z nového náboženského hnutí stává denominace.³¹ Zkoumání změn v hnutí Haré Kršna se dlouhodobě

29 Také pod vedením těchto problematických představitelů hnutí se odtrhlo několik skupin oddaných (např. skupina kolem Kírtánandy Bhaktipáda v centru Nový Vrndávan).

30 Mezi nimi lze dnes jmenovat asi nejrozšířenější Hnutí za obnovu původního ISKCON (angl. ISKCON Revival Movement) vydávající časopis *Zpět k Prabhupádovi* (angl. *Back to Prabhupada*). Jako jedinou autoritu uznávají Prabhupádu a zasvěcení přijímají od „zástupného“ guru, který tím byl Prabhupádou pověřen.

31 O procesu denominalizace viz VOJTÍŠEK, Zdeněk. *Nová náboženská hnutí a kolektivní násilí*. Brno: L. Marek, 2009, s. 326–362.

věnuje americký sociolog E. Burke Rochford.³² Na základě třicetiletého výzkumu hnutí Haré Kršna v USA sleduje proces denominalizace hnutí k současné podobě. Hnutí je sice svým zaměřením stále protestní, nikoli však cíleně konfliktní. Postupně se stalo většinovou společností přijímanou a respektovanou náboženskou skupinou.

³² Proces denominalizace hnutí Haré Kršna shrnuje ROCHFORD, E. *Hare Krishna transformed*. New York: New York University Press, 2007, s. 201–217.

2. PRINCIPY VZDĚLÁVÁNÍ V HNUTÍ HARÉ KRŠNA

Protože hnutí Haré Kršna vychází z tradice gaudíjského višnuismu, přebralo z něj rovněž model způsobu výchovy a vzdělávání svých dětí: způsob výchovy, kde jsou děti od útlého věku v péči duchovního učitele – *guru*. Společenství guru a žáků je nazýváno *gurukula*. Nejprve je nutné se zastavit u osoby guru, pojetí a významu jeho role ve višnuistické tradici (viz podkapitola 2.1). Změny ve smyslu a uchopení výchovy mezi tradiční gurukulou a ISKCON popisuje podkapitola 2.2. Nejprve jsou představena tradiční východiska gurukulského vzdělávání (podkapitola 2.2.1), poté pojetí výchovy a vzdělání v ISKCON (podkapitola 2.2.2): přístup a priority zakladatele hnutí Haré Kršna a cíle gurukulského vzdělávání v současné ISKCON na základě série článků v časopisu *Náma Hatta*.

Ve spojitosti s působením východních duchovních učitelů na západě je možné se setkat s pojmem *guruismus*.³³ Používá se často jako označení problematického jevu následování a uctívání duchovního učitele v západním prostředí. Ve vztahu k východním náboženstvím jde o pojem označující způsob získávání moudrosti a poznání skrze duchovního učitele, který je typický právě pro hinduistická náboženství.

Významem, postavením a vlastnostmi *guru* se zabývá *Gurugíta* – jeden ze spisů indické tradice. Původ slova *guru* bývá odvozován ze spojení slabik *gu* (temnota) a *ru* (světlo). *Guru* je tedy někdo, kdo má člověka přivádět od temnoty ke světlu. Jinak je také označován za „osvíceného mistra“, „dokonalého učitele“ nebo „živoucího Boha“.³⁴ Pojem *guru* dostal postupně v západním prostředí poměrně negativní konotaci evokující manipulaci autoritativním charismatickým vůdcem, který od následovníků vyžaduje slepou poslušnost, omezuje jejich samostatné myšlení a zneužívá jejich oddanosti ke svým osobním cílům.³⁵ Stejně tak je pro popis tohoto jevu používán pojem *guruismus*. Zde se nabízí otázka, kde je původ toho, že začali být *guru* vnímáni takto negativně. Zda se skutečně jedná o záměrné manipulování věřících charismatickými vůdci,³⁶ či jde ve většině případů jen o chybné pochopení přenesené východní tradice do západního pojetí, kdy samotní věřící ne úplně správně chápou způsob „oddanosti“. Zda se ve většině případů nejedná skutečně jen o kulturní nedorozumění. Zvláště, posuzujeme-li chování a postavení guru optikou člověka vychovaného v západní, křesťanským formované kultuře. O problematice *guruismu* se lze dočíst:

33 BLEY, S. *Malý slovník sekt: sekty a nová náboženská hnutí v kontextu tradičních církví*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1998, s. 37.

34 Tamtéž.

35 FÁREK, Martin. *Hnutí Haré Kršna: Institucionalizace...*, 2008, s. 125.

36 Viz ŠTAMPACH, Odilo Ivan. Problémy náboženské autority: Nalézt rovnováhu ve vztahu k autoritě. *Dingir: časopis o sektách, církvích a nových náboženských hnutích*. 1999, č. 1, s. 14–15.

Problematické je tu zprostředkování meditačních technik, kdy guru od svých žáků vyžaduje absolutní podrobení, přerušení vztahů k rodině a přerušení školního vzdělávání či povolání. Je to pokus navléknout na západní kulturní okruh hinduistický způsob života. Odklon od dosavadního životního stylu, meditační praxe a často jednostranná vegetariánská strava mohou mít za následek změny osobnosti až po psychotická onemocnění. Obecně problematickou se může stát nepřístupnost mezi guru a žáky. Ta se posiluje, jsou-li v západních seskupeních nasazeni jako učitelé meditace jen západní guruovi zástupci. Tito učitelé často nemají ani zkušenosti, ani odpovídající vzdělání. Mezi takovátó hnutí, která působí na Západě, patří mj. (...) hnutí Haré Kršna...³⁷

V hinduistické tradici je však vztah mezi guru a žákem (*brahmačáří*) velmi blízký, ačkoli zdánlivě podstata spočívá v tom, že žák úměrně svému věku a schopnostem učiteli slouží. Účelem takového sloužení je právě blízkost s učitelem. Dává žákovi možnost být neustále v jeho společnosti a nasávat tak učitelovo vědění, ptát se ho, diskutovat s ním, učit se od něj. Jedná se tak vlastně o nejzákladnější princip lidského učení – učení nápodobou. „Hlavním cílem mělo být studium písem, rozvoj sebekontroly a vůbec dobrých vlastností a také získání dovedností pro další život.“³⁸ Základem vztahu mezi guru a *brahmačáří* je oddanost a láska. Žák musí svého učitele milovat. Nikoli tak, že je to jeho povinností, ale ve smyslu, že svému učiteli slouží rád, přirozeně, protože s ním *guru* jedná přívětivě, stará se o něj a trpělivě a laskavě mu předává svou moudrost. Vztah učitele a žáka vysvětloval Prabhupáda prvním zasvěceným oddaným takto: „Zasvěcení znamená, že duchovní učitel přijímá žáka a soublesí, že se o něj postará, a žák přijímá duchovního učitele a soublesí s tím, že jej bude uctívat jako boha.“³⁹ Guru tedy vystupuje v roli podobné rodičům. Štampach k této problematice dodává: „Poslušnost guruovi má smysl jen tehdy, je-li dobrovolná, na základě osobního prověření a výběru. Když má člověk ke guruovi správný vztah, vyvěrá poslušnost z důvěry a z lásky.“⁴⁰

2.1 Guru – osobnost, požadavky, význam

Guru (duchovní učitel), jak již bylo řečeno, má tedy zásadní vliv na formování a výchovu žáka. Vztah mezi guru a žákem se v indické tradici vyvinul do systému velmi propracované etikety a symboliky vzájemně prokazované lásky a respektu. Hlavní cíl tohoto způsobu vzdělávání je spatřován právě ve formování sebekontroly a charakteru pomocí asketického života, naprosté oddanosti a důkladného studia tradičních textů pod vedením duchovního učitele.

37 BLEY, S. *Malý slovník sekt...*, 1998, s. 38.

38 FÁREK, Martin. *Hnutí Haré Kršna: Institucionalizace...*, 2008, s. 125.

39 GÓSVÁMÍ, Satsvarúpa dása. *Prabhupáda*. Praha: Bhaktivedanta Book Trust, 2001, s. 91.

40 ŠTAMPACH, Odilo Ivan. *Problémy náboženské autority...*, 1999, s. 14–15.

Právě vedení duchovním učitelem je jeden z hlavních důrazů indické výchovy. *Bhagavadgíta* v kapitole 4.34 nabádá:

*Obrat' se na duchovního učitele a uč se od něho pravdě. Dotazuj se ho se vsí pokorou a věrně mu služ. Seberealizované duše ti mohou sdělit poznání, neboť ony uzřely pravdu.*⁴¹

Ve výkladu k tomuto úryvku z *Bhagavadgíty* Prabhupáda píše, že duchovní poznání je skutečně předatelné jen duchovním učitelem v učednické posloupnosti (*sampradája*). Své tvrzení navíc podporuje citací z kapitoly 6.3.19 *Śrīmad-Bhāgavatam*: „Cesta náboženství je přímo zvěstována Pánem.“⁴²

Není tedy možné písmo studovat samostatně. Vedení guruem je nutné, protože jen on zná správný výklad písmo. Snaha o výklad textů bez pravého duchovního poznání reprezentovaného seberealizovanou osobností guru nazývá „intelektuální spekulaci“ a „suchými argumenty“. Učitel má být přijat s naprostou pokorou, mělo by mu být slouženo, mají se mu klást otázky, které ukazují na pravé zaujetí žáka pro duchovní růst. Slepé následování, stejně jako absurdní otázky jsou nepřipustné.⁴³

Studentský život lze shrnout do následujících šesti bodů:

1. Měl by pobývat v domě guru.
2. Musí se naučit ovládat smysly.
3. Musí jednat pouze ve prospěch guru.
4. Musí vykonávat podřadné práce.
5. Musí být poddajný.
6. Musí rozvinout pevné přátelství.⁴⁴

Nejsvrchovanější autoritou čaitaniovské tradice, z níž hnutí Haré Kršna vychází, není *guru*, ale Bůh – Kršna. Nejvyšším cílem lidského života je snaha přiblížit se Kršnovi, potěšit jej. Cesta oddanosti (*bhakti*) učí činění radosti Kršnovi. Když je šťastný Kršna, je šťastný i oddaný. Jak správně Kršnovi sloužit, má oddaného naučit právě guru, který je zasvěcen svým guru, ten zase svým a tak stále dál. Tato učitelská posloupnost vede zpět přes výjimečné osobnosti tradice k Čaitanji, tzv. „zlatému avatárovi“, jenž by měl být vtělením samotného Kršny. Kršna měl podle učení sestoupit sám v podobě vlastního oddaného, tedy Čaitanji, aby znovu naučil pokleslé lidstvo pravé a čisté oddanosti podle písmo *Bhagavadgíty*, kde Kršna předal moudrost prvnímu oddanému Ardžunovi.

41 PRABHUPÁDA, A. Č. Bhaktivédanta Swami. *Bhagavadgíta: taková jaká je s původními sanskrtskými texty, přepisem do latinského písma, českými synonymy, překlady a podrobnými výklady*. Praha: Bhaktivedanta book trust, 1991, s. 213.

42 Tamtéž.

43 Tamtéž.

44 Gurukulá 2/4. *Náma Hattá*. roč. 16, č. 3, s. 22.

Brahmačáří nemá jen jednoho guru. Ve skutečnosti jich může mít hned několik nebo dokonce mnoho. Ten, který žáka zasvěcuje a předává mu mantru (*dīkṣāguru*), má mezi nimi zvláštní postavení. Dalším guru, kteří žáku na cestě k oddanosti pomáhají a radí, se říká *śikṣāguru*. Všem je prokazována náležitá úcta, protože jsou považováni za představitele Boha na základě zmíněné učitelské posloupnosti. Podle čaitaniovské tradice však může být duchovní autoritou vlastně kdokoli a cokoli (zvířata, stromy či neživá příroda), protože všechno to je vnímáno jako Boží stvoření, projevení Kršny. Jeden takový učitel dokonce sídlí také v nitru (v srdci) člověka (*čaitjaguru*). O takové vnitřní bytosti se hovoří již v Upanišadách, kde je uváděn jako *puruša*. Významný reformátor čaitaniovské tradice Bhaktivinóda Thákur ztotožňuje tohoto „vnitřního“ učitele se svědomím.⁴⁵

Kromě podmínky učitelské posloupnosti vedoucí k Čaitanjovi, potažmo ke Kršnovi, musí ale guru splňovat mnoho dalších podmínek. Na jeho charakter, duchovní vyzrálost a oddanost jsou kladeny vysoké požadavky. Podrobně je rozebírá Prabhupáda v *Nektaru oddanosti*, komentářích v *Bhagavadgītě takové, jaká je*, ale i v dalších svých pracích. Fárek rozděluje tradiční kritéria do čtyř kategorií: původ, vlastnosti, zkušenosti a vědomosti.⁴⁶ Navzdory hinduistickému společenskému systému, který obyvatelstvo rozděluje na *bráhmany*, *kṣatrije*, *vaišje* a *śúdry*, není společenský původ v čaitaniovské tradici až tak důležitý.⁴⁷ Samotný Čaitanja měl podle tradice přijímat za žáky kohokoli bez rozdílu původu, tito žáci dosáhli významného postavení a dodnes jsou uctíváni. Důraz je kladen na vnitřní charakteristiky guru. Nezbytnými vlastnostmi jsou oddanost, pokora, odříkavost, uměřenost, pravdomluvnost, schopnost ovládat své pudry a vášně (např. chť, hněv, chamtivost), musí být vyrovnaný, ochotný sloužit ostatním. Velmi podstatné jsou zkušenosti a vědomosti učitele: musí znát velmi dobře tradiční višnuistické texty a jejich komentáře, naprosto jim porozumět, umět je vykládat, logicky pomocí nich argumentovat a vysvětlovat je svým žákům. Mimoto je velmi důležitá meditační praxe učitele. Všechny tyto dovednosti guru získal pomocí pečlivého studia pod vedením svého vlastního učitele, kterému po celý život zůstává služebníkem i v době, kdy už sám vede své vlastní žáky.

2.2 Gurukula – koncepce a důrazy výchovy od tradice k ISKCON

Ústředním pojmem výchovy a vzdělání v hnutí Haré Kršna je bezpochyby *gurukula*. Pojem pochází ze složení dvou sanskrtských slov *guru* (učitel nebo mistr) a *kula* (široká/rozšířená

45 FÁREK, Martin. *Hnutí Haré Kršna: Institucionalizace...*, 2008, s. 126.

46 Tamtéž, s. 127–128.

47 Podrobněji o varnách a kastách viz KNIPE, David M. *Hinduismus: Experimenty s posvátnem*. 1. vyd. Praha: Prostor, 1997, s. 61.

rodina). Jedná se o tradiční způsob vzdělávání pocházející z indické tradice. Původně se jednalo o systém výchovy, kdy dítě už v raném věku mezi 5 a 8 lety odcházelo žít s rodinou svého duchovního učitele (*guru*). Podstatou je, že žák je neustále se svým učitelem. Dodržuje stejný denní režim, vykonává s ním (někdy za něj) všechny činnosti, čímž má možnost se učit praktickým dovednostem, stejně jako nasávat moudrost svého učitele, dotazovat se ho a diskutovat s ním o duchovních otázkách.

2.2.1 Tradiční východisko

Celá koncepce se odvíjí od pojetí čtyř stupňů života (*áśramů*) člověka. Prvním stupněm je období žáka (*brahmačárína*). Jeho úkolem je především studium véd a naslouchání duchovnímu učiteli. Zejména malí chlapci z bráhmanských rodin odcházeli žít s rodinou svého učitele již ve věku kolem 5 let. Kolem 14. roku mnozí z nich potom odcházeli ještě do některého z velkých center bráhmanské vzdělanosti. Po celou dobu studia měli žít v celibátu a maximální askezi. Věnovat se pouze studiu písem, službě svému guruovi a dodržovat denní režim, což, jak jsem již uvedla, mělo hlavně formovat jejich sebekontrolu a volní vlastnosti. To dokládá Prabhupáda slovy: „*Studium Véd je určeno k vytváření dobré povahy, a ne pro rekreaci vypočítavých spekulantů.*“⁴⁸ Za hlavní pozitivní charakterový rys je považována skromnost a oddanost, již se má právě tímto způsobem výchovy docílit. Čanákja Pandita v *Níti-šástra*⁴⁹ říká: „*Dokonce i osoby zrozené ve vysoce postavených rodinách a obdařené mládím a krásou nepůsobí dokonalým dojmem, pokud postrádají vzdělání, tak jako nádherné květy stromu kimšuka nevypadají přitažlivě, neboť postrádají vůni.*“⁵⁰ Prabhupáda tento citát v rozhovoru se svým žákem komentuje: „*Vzdělání je potřebné k tomu, aby pomohlo kultuře. Ne, že dostanete titul na univerzitě a zůstanete psem. To není vzdělání.*“⁵¹

Druhým stupněm je život ženatého hospodáře (*grhastha*). V tomto životním stadiu se má muž oženit, zplodit potomstvo (hlavně syna, čímž zajistí pokračování rodu a splatí tak dluh předkům), náleží k tomu všechny občanské povinnosti, uctívání rodinných božstev.⁵² „*Musí prokazovat dobročinnost podle místa, času a příjemce a musí rozlišovat, kdy se jedná o dobročinnost v kvalitě dobra, vášně či nevědomosti.*“⁵³

48 PRABHUPÁDA,, A. Č. Bhaktivédanta Swami. *Bhagavadgíta: taková jaká je s původními sanskrtskými texty, přepisem do latinského písma, českými synonymy, překlady a podrobnými výklady*. Praha: Bhaktivedanta Book Trust, 1991, s. 360.

49 Čanákja Pandita, známý také jako Kautilja nebo Višnugupta, žil v období 4.–3. stol. př. n. l. Je autorem spisu *Níti-šástra*, což je překládáno jako „civilní a morální zákony“, podrobnější informace jsou dostupné online na http://harekrsna.cz/cvs/2009/canakja_pandita_uvod (download 26. 6. 2013).

50 ČÁNÁKJA PANDITA. *Níti-šástra*, sloka 16 dostupné online na <http://harekrsna.cz/cvs/node/2589> (download 4. 2. 2013)

51 Tamtéž.

52 KNIPE, David M. *Hinduismus...*, 1997, s. 22.

53 PRABHUPÁDA,, A. Č. Bhaktivédanta Swami. *Bhagavadgíta: taková jaká je*. 1991, s. 360.

Poté zanechá rodinného života a vstoupí do životního stadia vānaprasthy. Cvičí se v odříkání tak, že například žije v lesích, v oděvu z kůry stromů, neholí se a podobně.“⁵⁴ Jeho cílem je prohlubovat své duchovní poznání a očistit se od hmotného života.

Ve čtvrtém, posledním životním období, se muž stává *sannjásinem*, tedy putujícím asketou. „Jeho úkolem je přenést ohně duchovního poznání do svého nitra a získat odstup od činů, jež člověka v jeho životě svazují.“⁵⁵

2.2.2 Pojetí výchovy a vzdělání v ISKCON

Prabhupádův pohled

Prabhupáda byl velmi zděšen stavem vzdělání v Americe. Veřejné americké školy označoval za „jataka“. Odsuzoval skutečnost, že se tam žáci učí jen množství encyklopedických znalostí, ale neučí se o duši, o oddanosti Bohu ani žádným duchovním praktikám a rozvoji charakterových vlastností. Tvrdil, že teprve poté, co žák od svých pěti do dvaceti let studoval vědy u svého mistra, může se stát člověkem pevného charakteru.⁵⁶ Na studium tradičních textů kladl zakladatel ISKCON velký důraz. Ve svých mnoha pracích, překladech, komentářích a rozhovorech vždy tvrdil, že četba véd je tím nejlepším způsobem, jak se učit oddané službě. Např. v knize *Nektar oddanosti* se odvolává na spis *Brahma-jámala*:

Když se někdo chce vydávat za velkého oddaného, aniž následuje autority zjevených spisů, pak mu jeho činnosti nikdy nepomohou pokročit v oddané službě. Místo toho bude jen rušit upřímné studenty oddané služby.⁵⁷

Studiu textů přikládal největší význam pro duchovní růst. Sám považoval tradiční texty za naprosto bezchybné a úplné zjevení veškeré pravdy. Konkrétně tvrdil, že pro pokrok v oddané službě je zapotřebí pozorně studovat především *Bhagavadgítu* a jeho (Prabhupádovy) vlastní komentáře a překlady děl:

V praxi to znamená, že čte-li pozorně Bhagavad-gítu, Šrímad-Bhágavatam, Zlatého avatára a Nektar oddanosti, poskytne mu to dostatečné poznání, aby porozuměl nauce vědomí Kršny. Člověk se nemusí obtěžovat čtením jiných knih.⁵⁸

54 PRABHUPÁDA,, A. Č. Bhaktivédanta Swami. *Bhagavadgíta: taková jaká je*. 1991, s. 360.

55 KNIPE, David M. *Hinduismus...*, 1997, s. 22.

56 PRABHUPÁDA,, A. Č. Bhaktivédanta Swami. *Bhagavadgíta: taková jaká je*. 1991, s. 360.

57 PRABHUPÁDA,, A. Č. Bhaktivédanta Swami. *Nektar oddanosti: úplná věda bhakti-jógy (souborná studie Bhakti-rasámrtasindhu Šríly Rúpy Gósvámího)*. Praha: The Bhaktivedanta Book Trust, 1992, s. 52.

58 Tamtéž, s. 56. V této kapitole se sice Prabhupáda vyjadřuje k četbě duchovního mistra, ale stejná zásada platila také pro žáky.

Náma Hatta – Gurukula

Centrum pro védská studia v 16. ročníku časopisu *Náma Hatta* se principům výchovy dětí v gurukulách věnovalo ve čtyřdílném seriálu, jehož mottem bylo: „*Knihy jsou základ, kázání je podstata, praktičnost je zásada a čistota je síla.*“ Postupně jsou v něm předkládány a vysvětlovány všechny zásady a důrazy výchovy, které mají být v ISKCON uplatňovány.

1. díl: *Knihy jsou základ*

V prvním článku jsou předkládány 3 hlavní zásady:

- a) *Všechny základní koncepty učení by měly vycházet z knih Šríly Prabhupády.*
- b) *Rozpoložení, v jakém budou vyučovány, musí vycházet z učení Šríly Prabhupády.*
- c) *Výsledky školy musí být posuzovány Kršny si vědomými standardy stanovenými v těchto knihách.⁵⁹*

Uvedené zásady jsou v následujícím textu rozvíjeny tak, že je potřeba věřit, že veškeré informace, které oddaný Kršny potřebuje pro zdokonalení lidského života, může nalézt v Prabhupádových knihách. Ačkoli tam třeba nejsou explicitně formulovány, vždy jsou tam alespoň nepřímé odkazy a návody na to, jak daná témata uchopovat. „*Ve skutečnosti, pokud člověk studuje tyto knihy a hledá níti (logiku), najde toho hodně.*“ Na základě toho je v závěru článku formulována tato teze:

Podobně, pokud člověk zkoumá tyto knihy a upřímně hledá vedení v oblasti vzdělávání, najde ho. Pokud pečlivě prozkoumáme všechny příklady pokynů daných studentům, synům nebo žákům ve Šrímad-Bhagavatamu, můžeme se toho naučit o technikách vyučování a učení se základů nezbytných pro obojí velmi mnoho.⁶⁰

2. díl: *Kázání je podstata*

Druhý díl ukazuje konečný cíl výchovy v hnutí Haré Kršna předávaný gurukulou:

- a) *Studenti budou trénováni (studiem a praxí) ve filozofii a oddaných principech ISKCON.*
- b) *Studenti ve výcviku budou vystaveni kázání jak nejvíc to bude praktické, aby to pozdvihlo jejich řádný duchovní rozvoj.*
- c) *Učitelé samotní musí být všichni kazateli, kteří skutečně využívají svůj talent pro šíření kazatelské mise.*
- d) *Vyvrcholením systému gurukuly by mělo být vychovat kazatele vědomí Kršny pevně zaměřené na principy hnutí ISKCON dané Šrílou Prabhupádou.⁶¹*

59 Gurukula 1/4. *Náma Hatta*. roč. 16, č. 2, s. 25.

60 Tamtéž.

61 Gurukula 2/4. *Náma Hatta*. roč. 16, č. 3, s. 22.

Jasně deklarován je zde cíl výchovy v gurukulách ISKCON: školení nových kazatelů a šířitelů vědomí Kršny tak, jak je to uvedeno také v zakládající listině ISKCON (viz kap. 1.2.2). Text článku, který tyto zásady rozvíjí, ukazuje právě onu kontroverzní podobu *guruismu*, kterou jsem zmínila v úvodu této části práce. Tou je vytváření závislosti žáka na učiteli, způsoby docílení studentovy poddajnosti a odevzdanosti učiteli. Vztah učitele a žáka zde najednou nevyhlíží tak idylicky a nezištně. Text tohoto článku hovoří sám za sebe:

Bude-li student chodit ven kázat spolu se svým učitelem, může mnohem rychleji rozvinout schopnost ovládat smysly, rozvinout úctu a závislost na učiteli, a to mu poskytne možnost vytvořit sudridha-saubridáh – pevné přátelství s učitelem.

Nový student se bude cítit nejistý či ustrašený, když půjde ven poprvé kázat. Když bude pozorovat svého učitele, jak odpovídá na otázky, na které by sám odpovědět neuměl nebo jak dělá věci, kterých by zatím schopen nebyl, potom vyvine úctu a závislost na učiteli a pochopí, že ho potřebuje.

Pokud student bydlí doma, zůstává závislý na rodičích a necítí potřebu záviset na učiteli – proto se pevné přátelství rozvíjí pomalu. Větší zapojení se a vystavení se kázání zajistí učitele a žáky sblíží. Čím silnější vztah je, tím snazší je studenty řídit a tím menší je u nich sklon ke kázeňským problémům.

Společné kázání rovněž nabízí sdílení vzrušujících zážitků, které dají jejich vztahu mnohem větší význam. Během cestování a kázání musí každý student přijmout jistou odpovědnost, a to uleví učiteli od určité zátěže. Potom má učitel ještě větší zájem o prospěch tohoto studenta, jelikož ho zabavuje nějaké práce, kterou by jinak musel dělat sám. Takto se žák cítí „chtěný“ či „potřebný“, neboli že je způsobilý pro život v ášramu – že má místo vedle svého učitele – a stane se rychle spokojeným ve svém odloučení od domova. Jak se vyvíjí úcta a přátelství, tak se student stává poddajnějším a šťastně jedná ve prospěch svého učitele. Kázání rovněž dává studentovi nezbytné praktické realizace filozofie.⁶²

3. díl: Praktičnost je zásada

Třetí část seriálu vysvětluje pojetí vztahu vzdělávání a jeho smyslu pro život jedince. Vrací se k myšlenkám nesmyslnosti západního moderního vzdělání a vědy – je chápána jako ateistická, tedy spekulativní a tedy obsahující neúplné, nestálé, mylné a zavádějící informace:

Moderní scholastika nemá stanovený směr rozvoje, neustále se mění.⁶³

62 Gurukula 2/4. Náma Hatta. roč. 16, č. 3, s. 22.

63 Gurukula 3/4. Náma Hatta. roč. 16, č. 4, s. 30.

A na jiném místě:

*Moderní poznání je ve skutečnosti pouze studiem hmotné přírody předložené prostřednictvím společenských věd a čísel, dokonce se nezakládá na žádné autoritě – pouze na pozorování a logických závěrech.*⁶⁴

Článek staví moderní vzdělání do kontrastu ke smyslu výchovy v Gurukule, která si v tomto článku za cíl klade především vycvičení žáků ve způsobu, jak uniknout z koloběhu zrození a smrti. Doslova se zde uvádí:

*Gurukula by se měla zabývat předáváním poznání, které studentům pomůže dostat se z tohoto hmotného světa – ze sansáry (znovuzrozování) (gurór na sa sját). Neměli bychom se zabývat předáváním takového „poznání“, které studentům pomůže stát se odborníkem na to, jak si žít pohodlně, být úspěšným či společensky přijatelným v tomto hmotném světě. Chceme je připravit na to, jak se dostat z tohoto hmotného světa, ne na pohodlný pobyt v něm.*⁶⁵

Onou „praktičností“ v nadpisu je tedy míněno, že jediným smyslem života člověka má být nalezení duchovního poznání, které vede k opuštění hmotného světa a vymanění se ze znovuzrozování. K tomu musí vzdělávání směřovat. Smysl má tedy předávat pouze takové informace a dovednosti, které k tomuto jedinému cíli vedou. To jediné je viděno jako „praktické“. Veškeré ostatní vědění zbytečně odvádí člověka od cíle a prodlužuje jeho cestu k vysvobození. Jen takové poznání, které je pevně dané, ukotvené, nepodléhá žádnému přehodnocování a novým objevům, považuje gurukula za „úplné“. Jednou je zakotvené ve védské literatuře a je přijímáno jako neměnná autorita, již nelze zpochybnit, neboť pochází od samotného Boha a je předáváno v posloupnosti duchovních učitelů.

Moderní vědy nejsou odmítnuty zcela: „*Moderní poznání vytvořilo mnoho užitečných věcí, které se mohou dobře hodit pro hnutí pro vědomí Kršny, i když bychom jimi neměli být v žádném případě okouzleni ani bychom je neměli považovat za životodárné či věčné...*“⁶⁶ Jejich chápání a využívání se ale musí podříditi autoritativním textům. V článcích jsou zdůrazňovány především knihy napsané Prabhupádou a védy. „*Vyšší vzdělání znamená knihy Šríly Prabhupády, zatímco umění a společenské vědy jsou vždy podřízené tomuto věčnému poznání.*“⁶⁷

Na védy, resp. na přítomnost všeho důležitého poznání v nich, se odvolává také závěr článku. Ten varuje před studiem knih o moderních vzdělávacích metodách a naslouchání technik *karmích* (těch, kdo jsou zatíženi karmou, nežijí v oddané službě Kršnovi) s nimiž se oddaní smějí

64 Gurukula 3/4. Náma Hatta. roč. 16, č. 4, s. 31.

65 Tamtéž.

66 Tamtéž.

67 Tamtéž.

stýkat jen za účelem šíření vědomí Kršny.⁶⁸ Pokud je nějaká z technik správná, musí být její princip zanesen již ve védách.

4. díl: Čistota je síla⁶⁹

Seriál uzavírá pojednání, které srovnává motivy lidského chování. Rozděluje tyto motivy na dvě skupiny: *hmotné* a *duchovní*. Mezi *hmotné* motivy řadí na jedné straně lidskou snahu užívat si přírody a opanovat jí, na druhou stranu nebezpečí frustrace a hněvu, které člověka vede k nepřirozené snaze o zdánlivé vyhýbání se světu jako celku. V konečném výsledku tak hmotné motivace ničí motivaci k duchovním činnostem. Děti motivované pochvalou a odměnou podle článku nebudou mít zájem o duchovní život.

Duchovní vědomí proti tomu znamená, že člověk jedná pouze pro potěšení svého guru a Kršny. Pokud tedy člověk chápe vztah činností k vědomí Kršny, je inspirován ke správnému jednání. Védské vzdělávání má za cíl hmotné motivace života zbořit třemi způsoby: čistotou, přijetím autority a podřadnou službou.

Čistota znamená opuštění hmotných tužeb. Explicitně se zde hovoří o sexu, který je v ISKCON považován za klíčový. Celibát znamená ovládnutí nejsilnějšího pudu, které je „odměněno“ vyšším stupněm duchovního poznání a silou přivádět další lidi k vědomí Kršny.

Pokora a podřadná služba jsou nutné, aby se dítě očistilo a přijalo učení jako svou povinnost, bylo pokorné a schopné přijmout autoritu učitele a písem.

2.3 Shrnutí

Pokud tedy srovnáme východiska a cíle tradičního višnuistického vzdělávání se způsobem a cíli vzdělávání v ISKCON, je patrné, že došlo ke značnému posunu:

Smysl výchovy originálního gurukulského vzdělávání spočívá především v předávání tradičního vědění na základě učení zachyceného v posvátných spisech védské tradice (tedy především v *Bhagavadgítě* a *Bhagavatapuránu*) formou soužití guru a žáka. Cílem má být formování charakteru člověka, které není ukončeno, ale probíhá celý život. Každé životní období – ášram, je charakteristické úkolem (stupněm poznání), jehož má být dosaženo na základě zkušeností. Služba, oddanost a poslušnost duchovnímu učiteli v brahmačárínském období je zde předpokladem pro úspěšné zvládnutí dalších životních úkolů a „dobrý život“ v oddanosti Kršnovi, který vede k vysvobození ze znovuzrovnání.

68 „Pokud člověk naslouchá neoddaným, je zde velké nebezpečí, že se znečistí, a pokud vyzkoušíme něco, co jsme se dočetli, a ono to funguje, potom jim začneme věřit a dozajista se s nimi začneme více sdružovat.“ (Gurukula 3/4. Náma Hattá. roč. 16, č. 4, s. 31).

69 Gurukula 4/4. Náma Hattá. roč. 16, č. 5, s. 23.

V gurukulách ISKCON se promítá především misijní zaměření hnutí. Výchova je zde cíleně směřována k poddajnosti a vytváření závislosti na učiteli, který má být nepostradatelným vzorem ve správném jednání a oddané službě. Za správné je považováno to, co vede k naplňování jednoho ze základních cílů hnutí – šíření vědomí Kršny. Gurukula má tedy sloužit především výcviku budoucích kazatelů. Cílem života je sice stále únik z reinkarnace, ale jako jediný možný prostředek je viděna služba hnutí a ideálům zakladatele, které se tak stávají konečným cílem výchovy. Na rozdíl od tradičního višnuismu je kánon *Bhagavadgíty* a *Bhagavatapurány* rozšířen ještě o literaturu napsanou Prabhupádou a dalšími uznávanými osobnostmi ISKCON.

3. GURUKULY ISKCON VE SVĚTĚ

3.1 Historie

Jak už bylo řečeno, gurukula je tradiční formou vzdělávání v hinduistické společnosti. V původním pojetí tedy odcházel žák „do učení“ ke svému guru, který musel být na vysokém stupni duchovního rozvoje: strávil sám mnoho let v učení u svého guru, prošel popsányými životními stupni, nabyt mnoho životních zkušeností, je dostatečně pevný v duchovní praxi a znalosti písem a schopný své poznání předávat další generaci. Takový proces tradičního formování osobnosti guru tedy trvá desítky let.

O úplných počátcích fungování gurukul v USA referuje E. Burke Rochford, americký sociolog, který se výzkumu hnutí Haré Kršna dlouhodobě věnuje. O nutnosti vzdělávat děti oddaných Kršny, jak píše Rochford,⁷⁰ začal Prabhupáda uvažovat již v roce 1968, protože západní vzdělávání považoval za nedostatečné a nevyhovující. Hlavním cílem gurukuly bylo vyškolit studenty v duchovním životě tak, aby unikli z cyklu zrození a smrti, naučit je oddanosti Kršnovi. Ačkoli byly v gurukule vyučovány i akademické předměty, hlavním úkolem bylo učit děti kontrole smyslů a postupům odříkání. Poslušností a sebekontrolou mohl mladý oddaný dosáhnout „seberealizace ve vědomí Kršny“. Vzhledem k tomuto účelu gurukuly byly děti odebrány z péče rodičů již ve věku čtyř nebo pěti let. Vzhledem k přirozeně silným vazbám mezi rodiči a dětmi viděl Prabhupáda jen malou naději, že by se dítě mohlo naučit sebeovládání v rodinném prostředí. Rochford to dokládá citací rozhovoru s jedním rodičem a zároveň bývalým učitelem v gurukule z roku 1990:

„Je pochopitelné, že je rodič shovívavý a snadněji ovlivnitelný dítětem, protože je k němu vázán nákloností. Proto je nejlepší, když je vede učitel v gurukule.“⁷¹

Děti pobývaly v gurukule celoročně naprosto oddělené od svých rodičů.⁷² Návštěvy rodičů byly umožňovány jen během občasných prázdnin. Žáci byli ubytováni v tzv. *ášramech*⁷³ společně s ášramovým učitelem, který na ně dohlížel a měl je v každodenní péči. Zpočátku žilo v jednom ášramu šest až osm dětí stejného věku a pohlaví na jednoho ášramového učitele. Postupně ale tento počet rostl, až nakonec připadalo na jednoho ášramového učitele až 20 dětí.

70 ROCHFORD, E. Burke. *Education and Collective Identity: Public Schooling of Hare Krishna Youths*. Rutgers University Press, 1999, s. 30.

71 ROCHFORD, E. Burke. Family Formation, Culture and Change in the Hare Krishna Movement. *ISKCON communications journal: ICJ*. 1997, roč. 5, č. 2, s. 67.

72 ROCHFORD, E. Burke. *Education and Collective Identity: Public Schooling of Hare Krishna Youths*. Rutgers University Press, 1999, s. 31.

73 Pojem *ášram* je běžně užíván jako označení pro hinduistická poutní místa, chrámy či celé chrámové komplexy. Hnutí Haré Kršna tak nazývá oddělené ubytovací prostory v komunitách – obvykle jsou v jedné místnosti ubytováni společně muži (*prabhu ášram*), ve druhém ženy s dětmi (*matádží ášram*). V gurukulách je tak označována místnost, kde je ubytováno několik dětí přibližně stejného věku a pohlaví a učitel.

Kromě učitelů a učitelek ášramových, byli v gurukulách „akademičtí“ učitelé, kteří se věnovali pouze výuce svých předmětů.⁷⁴

Rochford⁷⁵ uvádí, že první a na delší dobu jediná ášramová škola hnutí Haré Kršna vznikla roku 1971 v Dallasu (stát Texas, USA). Protože hrozilo její uzavření místními úřady, byly v roce 1975 založeny v USA další dvě školy: v Novém Vrndávanu (velké centrum ISKCON v západní Virginii) a v Los Angeles. Dallaská gurukula byla nakonec skutečně uzavřena. V té době měla kolem sta žáků nejčastěji ve věku čtyř až osmi let. Postupně do roku 1978 bylo v severní Americe otevřeno celkem jedenáct ášramových škol. Všechny postupně do roku 1986 zanikly, nebo se změnilly v denní školy. Jedinou ášramovou školou v USA zůstala *Vaisnava Academy for Girls* na Floridě, kde byla možná jak denní tak internátní forma studia⁷⁶. Koncem 70. a začátkem 80. let byly otevírány gurukuly také v dalších státech světa (Anglie, Francie, Švédsko, Austrálie a Jihoafrická republika).⁷⁷ Žádná z nich si do dnešní doby nezachovala ášramovou podobu. Současné gurukuly mimo Indii poskytují pouze denní formu studia. V Indii vznikly postupně dvě internátní gurukuly: ve Vrndávanu a v Majápuru. Obě tyto školy slouží dodnes.

3.2 Zneužívání dětí v gurukulách ISKCON

Gurukuly ISKCON byly od počátku svého fungování velmi problematické. Zvláště proto, že se záhy proměnilo chápání jejich významu od původního pojetí výchovy v čaitanjovském višnuismu k pojetí výuky pro naplňování potřeb a cílů ISKCON. Od původního ideálu přenesení indického způsobu vzdělávání a předávání tradičních hodnot, ke způsobu, jak zbavit rodiče odpovědnosti za jejich děti a umožnit jim co nejrychlejší návrat k misijnímu působení a práci pro hnutí. Tím byl veškerý rodinný život pod kontrolou a veškerá energie oddaných mohla být směřována k naplňování cílů ISKCON.⁷⁸

*Samozeřejmě, hlavní věcí, kterou Prabhupáda chtěl, bylo zbavit rodiče odpovědnosti za jejich děti. Protože bez dětí a této odpovědnosti, byli rodiče více schopni se věnovat prodeji knih a misijní činnosti.*⁷⁹

74 FÁREK, Martin. *Hnutí Haré Kršna: Institucionalizace...*, 2008, s. 114.

75 ROCHFORD, Burke E., Jr. a Jennifer HEINLEIN. Child Abuse in the Hare Krishna Movement: 1971–1986. *ISKCON Communications Journal: ICJ*. 1998, roč. 6, č. 1, s. 46.

76 Chlapecká část této školy byla přeměněna na denní poté, co byl učitel a ředitel gurukuly obviněn ze zneužívání čtyř přibližně desetiletých svěřenců. Ke svým činům se přiznal a opustil ISKCON. (Tamtéž.) V současnosti však ani dívčí část této gurukuly již neposkytuje ášramovou formu výuky.

77 FÁREK, Martin. *Hnutí Haré Kršna: Institucionalizace...*, 2008, s. 114.

78 ROCHFORD, E. Burke. Family Formation, Culture and Change in the Hare Krishna Movement. *ISKCON communications journal: ICJ*. 1997, roč. 5, č. 2, s. 68.

79 Tamtéž. Rozhovor z roku 1990.

Z výsledků Rochfordových studií vyplývá, že vzniku prostředí příhodného pro zneužívání dětí nahrávala kombinace tří hlavních faktorů:

- Důraz kladený na prodej knih za účelem misie a získávání peněz pro hnutí.
- Nedostatečná podpora a kontrola gurukul vedením hnutí.
- Neinformovanost rodičů o skutečných poměrech v gurukulách.

Tyto tři faktory se vzájemně prolínají a ovlivňují, nelze je od sebe jednoznačně oddělit. Faktem je, že rodiče často ani nemohli čelit a zabránit sociálně patologickým jevům, které se v gurukulách postupně staly denním chlebem. Podle všeho rodiče, kteří žili většinou v komunitách velmi vzdálených od gurukuly, kam bylo jejich dítě umístěno, dostávali informace kusé, či přímo dokonce záměrně zkreslené. Nebylo jim umožňováno děti dostatečně často navštěvovat nebo se v gurukule osobně angažovat.

Problematický byl rovněž výběr učitelů. Těm bylo toto „povolání“ jednoduše přiděleno. Pro ISKCON, jak už jsem zmínila, byl klíčový prodej knih a misie. Tyto dvě činnosti byly vnímány jako nejlepší způsob, jak potěšit Prabhupádu, potažmo Kršnu. Neúspěšným prodejcům a misionářům byla přidělována jiná práce. Takovou „jinou“ prací mohlo být právě vyučování v gurukule. Avšak ve světle výše nastíněných pohledů na nejlépe hodnocenou formu služby, kterou bylo získávání peněz na stavbu dalších chrámů a center, se učitelské zaměstnání jevílo jako velmi podřadné. Frustrovaní učitelé si tak často svou nespokojenost a vztek vybíjeli právě na dětech. Pro vedení ISKCON navíc nebylo žádoucí, aby gurukuly spotřebovávaly těžce vydělané peníze. I samotný Prabhupáda viděl prioritu ve stavbě chrámů a používání finančních prostředků pro gurukuly odmítal.⁸⁰ O fungování gurukul se tedy nikdo příliš nezajímal.

Děti trpěly nedostatkem léků i při životu nebezpečných onemocněních, měly vážná poranění, přišly o zuby, měly zlomený nos, jizvy, některé prožily opakovaně sexuální zneužívání, včetně homosexuálního. Zneužívali je a ubližovali jim právě jejich učitelé, ášramoví učitelé, lidé z vedení, a v některých případech dokonce sannjásini a guruové hnutí ISKCON... Celá generace dětí trpěla strašlivým zacházením z rukou těch, kterým byly svěřeny do opatrování rodiči přesvědčenými, že pro své děti dělají to nejlepší.⁸¹

80 Viz dopis Raměšvarovi z 23. 1. 1976 cit.: AJAMILA DASA et al. (eds.). Srila Prabhupada Siksamrta, Vol. I, 1992, s. 229 podle FÁREK, Martin. *Hnutí Haré Kršna: Institucionalizace...*, 2008, s. 119, kde odmítá převedení peněz nakladatelství The Bhaktivédanta Book Trust na stavbu gurukuly v Dallasu a navrhuje její přenesení do Indie, protože peníze jsou potřeba na stavbu chrámů.

81 BHARATA SHRESTHA DASA. ISKCON's Response to Child Abuse: 1990–1998. *ISKCON Communications Journal* (online). 1998, VI, č. 1. Dostupné online na: http://content.iskcon.org/icj/6_1/6_1bharata.html. (download 10. 5. 2013).

V Rochfordových výzkumech je zaznamenáno množství většinou anonymních svědectví o situaci v gurukulách ISKCON 70. a 80. let 20. století. Vybírám zde tři ilustrativní výpovědi:⁸²

Seattle byl peklo, protože mi bylo teprve šest, máma žila na Havaji a já jsem byla vždycky stydlivá maminčina holčička. Hnutí bylo v začátcích, oddaní byli fanatičtí – více než fanatičtí. Myslím třeba to, že nám dali večer misku horkého mléka, takže jsem se, samozřejmě, v posteli počurala. Za trest mě tvrdě udeřili a pak mě nechali nosit na hlavě mé znečištěné kalhotky. Hlavně, tou dobou, protože jsem byla tak malá, byla jsem zmatená. Plakávala jsem... po mámě, to se nesmělo, tak jsem řekla, že pláču v extázi oddanosti. Seattlu opravdu lituji, protože jsem v tom životním období moc potřebovala mámino teplo a ujištění.

Vzpomínám si na temné záchody plné tří palce velkých, létajících švábů apod., bití a 'žádné jídlo' bylo na denním pořádku.

Učitelka říkala: „Ach, nikdy nevíte, kdy umřete. Můžete umřít ve spánku.“ Jednoho dne jsem opravdu zlobila a jedna z mých učitelek řekla: „Kdo ví, třeba dnes umřeš. Možná tě Kršna potrestá. Možná si vezme tvůj život...“ (...) A od té noci jsem se každý večer modlila: „Kršno, prosím, nezapíjej mě. Slibuji, že budu zítra hodná. Prosím, dovol mi se napravit tak, abych se mohla vrátit k Bohu. Neber si mě ve spánku.“ A léta jsem se trpěla nespavostí. Příliš jsem se bála jít spát.

3.2.1 Prabhupádův postoj

Často diskutovanou se stala odpovědnost samotného Prabhupády za situaci v gurukulách ISKCON. Příklady Prabhupádových dopisů, v nichž schvaloval ášramové gurukuly, uvádí Fárek.⁸³ Takové Prabhupádovy výroky, různě interpretované chrámovými a gurukulskými autoritami, se pak často stávaly argumentem pro bránění rodičům v aktivním zapojování do chodu gurukul:

To je dobrý návrh, že rodiče nemají být se svými dětmi. To je skutečný gurukulský systém. Děti mají být pod úplnou ochranou svého duchovního učitele, sloužit mu a pěkně se od něj učit.⁸⁴

82 ROCHFORD, E. *Hare Krishna transformed*. New York: New York University Press, 2007, s. 76.

83 FÁREK, Martin. *Hnutí Haré Kršna: Institucionalizace...*, 2008, s. 112–124.

84 Dopis Satsvarúpovi dásovi, 25. 11. 1971, cit.: BHURIJANA DASA, *The Art of Teaching*, 1st ed., VIHE, New Delhi, 1995, s. 382 podle FÁREK, Martin. *Hnutí Haré Kršna: Institucionalizace...*, 2008, s. 116.

V jiném dopise:

Co se týká gurukuly, není potřeba, aby rodiče žili se svými dětmi. Můžeme se postarat o děti, ale ne o rodiče. Každý rodič zde musí být zaměstnán kázáním a prodejem knih a chodit na sankírtanové akce.⁸⁵

Na počátku 70. let, kdy rapidně rostl počet členů hnutí, už mezi Prabhupádou a řadovými členy stála vznikající organizační struktura, respektive zatím jen okruh Prabhupádových pokročilejších žáků. Pro svůj nabitý pracovní program dění v gurukulách příliš nesledoval. Postupně se objevovaly snahy Prabhupádu o některých záležitostech neinformovat. Přestože byl Prabhupáda člověkem vycvakaným v jiné kulturní tradici, kde je cílem výchovy především poslušnost a sebekontrola, neschvaloval tělesné ani psychické týrání:

A nyní, děti by vůbec neměly být bity, to jsem řekl. Mělo by se jim pouze pobrozit (hůlkou), a když to takto člověk nezvládne, není připraven na to, aby byl učitelem. Pokud je dítě náležitě vedeno ve vědomí Kršny, tak nikdy neodejde. To znamená, že musím mít dvě věci: lásku a vzdělání. Tak když dítě dostane bití, bude pro něj těžké přijmout láskyplnou atmosféru, a když bude dost staré, může odejít – takové hrozí nebezpečí. Tak proč dělají takové věci – pochodovat a zpívat džapu, nedostatečné množství mléka, příliš striktní vynucování dochvilnosti v rozvrhu, bití malých dětí? Proč zavádějí tyhle věci? Proč vymýšlejí tyhle novoty jako pochodovat s džpou, jako v armádě? Co já mohu dělat z takové dálky? Mají běhat a brát si, když jsou to malé děti, ne aby byly nuceny ke zpívání džapy.⁸⁶

Zvláště rostoucí organizační strukturou a institucionalizací hnutí bývá většinou vysvětlováno Prabhupádovo malé nasazení ve snaze zneužívání dětí v gurukulách ISKCON zabránit. O tom, že osobně nezakročil ani v případech, kdy se o zneužívání dozvěděl přímo od oddaných, svědčí další z případů zachycených v Rochfordově studii:

Když mi bylo pět a půl roku, byl jsem v gurukule v Dallasu. Můj otec jel do Dallasu (proti přání svého chrámového vedoucího, který se stejně zajímal jen o jeho schopnost vydělávat peníze při sankírtanech) poté, co při návštěvě Rathajátry⁸⁷ objevil na mém těle modřiny. Po mnoha rozhovorech s vedením školy zjistil, že je nepřiměřené, aby přestali s každodenním bitím. Vzal mě ze školy. V rozčarování málem odešel z ISKCON. Když slyšel, že Prabhupáda bude v L. A. [Los Angeles], jeli jsme tam. Když mě Prabhupáda viděl, zeptal se, proč nejsem

85 Dopis Satsvarúpovi dásovi Gósváminovi, 19. 4. 1973, cit. in: BHURIJANA DASA, The Art of Teaching, 1st ed., VIHE, New Delhi, 1995, s. 382.

86 Dopis Bhanutanja dásí, 18. 11. 1972, cit.: AJAMILA DASA et al. (eds.). Srila Prabhupada Siksamrta, Vol. I, 1992, s. 794 cit. podle FÁREK, Martin. Hnutí Haré Kršna: Institucionalizace..., 2008, s. 115.

87 Velký svátek hnutí Haré Kršna, kdy je ulicemi tažen několik metrů vysoký vůz s božstvy a Prabhupádou (dnes jeho sochou).

v gurukule. Otec mu řekl, že mě ze školy vzal, protože tam denně bijí děti. Prabhupáda mu řekl, že patřím do gurukuly, a když má můj otec problém, měl by pracovat na tom, aby ho vyřešil... (Prabhupáda) neudělal nic, aby to vyřešil. Místo aby tam jel sám nebo poslal někoho ze svých lidí, aby s tím něco udělali, poslal mého otce, který nikdy neměl žádnou moc. Nemusím říkat, že po návratu do Dallasu tátu nikdo neposlouchal. Když byl problém v chrámu, Prabhupáda byl připraven jet nebo poslat někoho schopného, kdo to vyřeší, ale pro děti poslal mého tátu, který byl dobrý jen v přesvědčování lidí, aby mu dali peníze.⁸⁸

3.2.2 Situace rodičů

Zde se nabízí otázka, zda rodiče, kteří se svých dětí nechtěli vzdát nebo věděli o špatných poměrech, které v gurukulách panují, měli možnost volby. Zda existovala možnost nechat si dítě u sebe a vzdělávat jej doma, nebo aby dítě do gurukuly pouze docházelo. I zde se odlišují Prabhupádovy výroky v dopisech oddaným s praxí, která v ISKCON vládla. Fárek⁸⁹ cituje z dopisu Tírhángovi dásovi:

Co se týká posílání dětí do gurukuly, to je také dobrovolné, nikoli povinné. Nejdůležitější věcí je, že následuješ velmi pečlivě všechna pravidla, jako je vstávat brzy, zúčastnit se mangala-árati a přednášky atd., a že zpíváš nejméně šestnáct kol denně. To jsou nejpodstatnější věci pro tvůj duchovní pokrok a ostatní pak bude v pořádku.⁹⁰

Avšak reálná praxe v hnutí byla poněkud jiná, jak opět dokladují zkušenosti oddaných publikované v Rochfordových pracech. Vypovídají o nátlaku, který byl na rodiče vyvíjen, aby své děti do gurukul dali. Např. vzpomínka jednoho dlouholetého učitele:

Pamatuji si, v New Yorku, jak chrámový vedoucí řekl jedné ženě: „Nepošleš dítě do gurukuly, nebudeš bydlet v chrámu.“⁹¹

A vzpomínka jedné z matek:

Zkusili jsme ji poslat do gurukuly na týden, ale ona byla velmi rozrušená a nešťastná. Vidíte to a chcete, aby vaše dítě bylo šťastné. I když různí oddaní kolem říkají leccos. Jsem velmi společenský člověk a bála jsem se, co si ostatní pomyslí. A dokonce můj duchovní učitel říkal a radil: „Proč není v gurukule?“ a věřte mi, že by bývalo jednodušší jen poslat své dítě pryč do

⁸⁸ ROCHFORD, E. *Hare Krishna transformed*. New York: New York University Press, 2007, s. 87–88.

⁸⁹ FÁREK, Martin. *Hnutí Haré Kršna: Institucionalizace...*, 2008, s. 117–118.

⁹⁰ Dopis Tírhángovi dásovi, 14. 3. 1975, cit.: AJAMILA DASA et al. (eds.). *Srila Prabhupada Siksamrta*, Vol. I, 1992, s. 814 podle FÁREK, Martin. *Hnutí Haré Kršna: Institucionalizace...*, 2008, s. 118.

⁹¹ ROCHFORD, E. Burke. *Family Formation, Culture and Change in the Hare Krishna Movement*. *ISKCON Communications Journal: ICJ*. 1997, roč. 5, č. 2, s. 68.

*gurukuly. Mnohem jednodušší. Ale intuitivně jsem si myslela, že to není v pořádku. Prostě jsem to nemohla udělat.*⁹²

Jiní rodiče, kteří si chtěli nechat děti u sebe, aby gurukulu jen navštěvovaly denní docházkou, jak je to běžné dnes, se setkávaly s touto argumentací:

*Prabhupáda to řekl jasně, i když zapomínáme. Gurukula znamená sídlo. Jagadisa [ministr vzdělávání v ISKCON] se ho zeptal: „Co když rodiče chtějí mít děti u sebe a přivádět je jen během dne?“ Prabhupáda řekl: „Už jsem ti řekl, že gurukula znamená sídlo.“*⁹³

Rodiče ale nezůstali k problémům v gurukulách hluchí. Čím dál více rodičů dávalo přednost státním školám před gurukulami ISKCON. V roce 1992 mělo podle odhadů navštěvovat školy mimo ISKCON 75 % dětí školního věku a 95 % středoškoláků.⁹⁴ Tato situace teprve, podle Fárka, donutila vedení ISKCON se problematikou gurukul zabývat.⁹⁵

3.2.3 Snaha o řešení problematiky zneužívání v 90. letech 20. století

Prvním krokem k řešení zneužívání dětí v gurukulách byla Rezoluce 90–119 přijatá na jednání GBC v Majápuru roku 1990. Tento dokument doporučoval komunitám určit 2–3 osoby, které měly vyšetřovat případná podezření ze zneužívání dětí a předávat je k řešení místním autoritám. Poté měly být případy dále hlášeny vyšším úrovním organizační struktury ISKCON. Každý, kdo byl podezřelý ze zneužívání dětí, měl být okamžitě vyloučen z projektů týkajících se dětí. Často se takové vyloučení řešilo přesunutím do jiné komunity. „Podezřelému“ bylo v mírnějším případě přidělen jiný druh služby, nebo mohl být z ISKCON úplně vyloučen. Ten, kdo byl ze zneužívání „usvědčen“, se nemohl do své komunity vrátit. To bylo možné pouze s písemným souhlasem více než tří čtvrtin rodičů.⁹⁶

Tento první krok však nebyl nijak závazný. Jednalo se pouze o doporučení bez uvedených sankcí za nedodržování. Naplňování Rezoluce bylo tedy ve své podstatě dobrovolné a chrámoví vedoucí se jí začínali řídit až postupem času. Školy a komunity postupně začaly zavádět *Skupiny pro ochranu dětí* (*Child Protection Teams*, angl. zkr. CPTs). Snad největším problémem rezoluce je, že se nijak nezabývala případy, které probíhaly a byly odhaleny v minulosti. Také péči o děti, které byly zneužívány, se Rezoluce věnuje jen velmi okrajově. Většinou ji ponechává na rozhodnutí

92 ROCHFORD, E. Burke. Family Formation, Culture and Change in the Hare Krishna Movement. *ISKCON Communications Journal*: ICJ. 1997, roč. 5, č. 2, s. 68..

93 Tamtéž.

94 *Preventing Child Abuse in ISKCON. A Manual for ISKCON Schools and Communities*, ISKCON Board of Education, nedat., s. 42, cit. podle FÁREK, Martin. *Hnutí Haré Kršna: Institucionalizace...*, 2008, s. 120.

95 FÁREK, Martin. *Hnutí Haré Kršna: Institucionalizace...*, 2008, s. 120.

96 BHARATA SHRESTHA DASA. ISKCON's Response to Child Abuse: 1990-1998. *ISKCON Communications Journal* (online). 1998, VI, č. 1. Dostupné z: http://content.iskcon.org/icj/6_1/6_1bharata.html. (download 10. 5. 2013).

chrámových vedoucích a rodičů samotných. Rovněž se nezabývala ani prevencí zneužívání dětí v budoucnu.⁹⁷

Přínos Rezoluce 90–119 spatřuji především v tom, že poprvé skutečně otevřela cestu k řešení případů zneužívání. Výsledkem setkání celosvětového GBC v Majápuru v roce 1990 a Rezoluce 90–119 sice ještě nebylo uznání, že problematika zneužívání dětí má hluboké kořeny ve fungování a prioritách ISKCON jako celku, a že je potřeba zásadním způsobem změnit fungování organizace, znamenalo však alespoň uvědomění si skutečnosti, že se nejedná jen o otázku osobního selhání jednotlivých učitelů, ale o problém vyskytující se ve velké míře a v rámci celé ISKCON. Vedení ISKCON dalo najevo, že si uvědomuje skutečnost, že takto rozsáhlou a komplexní problematiku již nemohou řešit pouze místní chrámové autority, ale je nutné její řešení převést do kompetence GBC – nejvyššího řídicího orgánu ISKCON. Ačkoli toto setkání ještě nevedlo ke snahám situaci efektivně řešit a předcházet vznikům dalších případů, vedlo alespoň ke snaze udělat kroky k odhalování a potírání případů stávajících.

Druhým krokem k řešení problematiky týrání a zneužívání dětí, bylo setkání severoamerické GBC v květnu 1996. Na pozvání vedení zde promluvila skupina již dospělých bývalých žáků gurukul, kteří byli zneužívání v gurukulách vystaveni. Podali zde svá svědectví, z nichž některá jsem uvedla v předchozí kapitole. Ještě během tohoto setkání byla vytvořena skupina *Kršnovy děti (Children of Krishna)* s následovně formulovaným cílem: „*Podporovat a dále chránit vzdělání, ekonomický, emocionální a duchovní pokrok dětí v hnutí Haré Kršna.*“ Jednalo se v podstatě o grantovou skupinu sestavenou z 1. a 2. generace oddaných, která pomáhala mladým oddaným financovat vyšší vzdělání a také zprostředkovávat terapeutickou pomoc těm, kdo byli vystaveni nějaké formě zneužívání.⁹⁸

Přibližně ve stejné době vznikly také internetové stránky VOICE. Jejich hlavní význam spočíval ve zprostředkování výsledků setkání severoamerické GBC a zpřístupnění informací o případech zneužívání, jejich řešení a důsledcích. Nastala další proměna ve vnímání problematiky zneužívání upozorněním na potřebu angažovanosti jednotlivců. Přístup k informacím o problematice měl nyní každý, což vedlo ke změně uvažování z „ONI, tedy vedení ISKCON, by měli něco udělat“ na „MY, každý sám za sebe, s tím něco dělejme.“⁹⁹

97 BHARATA SHRESTHA DASA. ISKCON's Response to Child Abuse: 1990-1998. *ISKCON Communications Journal* (online). 1998, VI, č. 1. Dostupné z: http://content.iskcon.org/icj/6_1/6_1bharata.html. (download 10. 5. 2013).

98 Tamtéž.

99 Tamtéž.

V roce 1998, na dalším setkání GBC v Majápuru, byla přijata Rezoluce 98–305. Ta stanovila politiku ochrany dětí. Řešila také požadavky na osoby, které s dětmi pracují. Rezoluce 98–305 umožnila otevření a řešení starých případů, stanovila pravidla soudního projednávání uvnitř ISKCON včetně postihů. V dubnu 1998 byl založen *Ústřední úřad na ochranu dětí* (Central Child Protection Office) dnes známý jako *Společnost pro ochranu vaišnavských dětí* (*Association for the Protection of Vaisnava Children*).¹⁰⁰

Jak je vidět, problematice zneužívání dětí se dostalo značné pozornosti. Na otevřenost v této věci poukazuje také několik článků publikovaných v *ISKCON Communications Journal*. Jsou to nejen příspěvky prof. E. Burke Rochforda, ale také svědectví, příspěvky obětí zneužívání, reflexe gurukulského vzdělávání a jeho použitelnosti pro další život.¹⁰¹

Závěrem je třeba říci, že ne vždy jsou učiněná opatření dodržována. Otevřenost a snaha s problematikou zneužívání dětí bojovat byla charakteristická především pro země severní Ameriky a západní Evropy. Mimo tyto oblasti jsou stále komunity, kde ještě ani po patnácti letech nebyly vytvořeny *Skupiny pro ochranu dětí* a řadoví členové nejsou o prevenci zneužívání informováni. Jedná se o oblasti východní a střední Evropy, Ruska, Latinské Ameriky.

Zdokumentovány byly také případy, kdy se čelní představitelé ISKCON snažili brzdít nebo mařit některá vyšetřování vysoce postavených vedoucích.¹⁰² Tyto snahy vzbuzují jisté pochybnosti o upřímnosti snah vedení ISKCON se s problematikou zneužívání v rámci hnutí skutečně vyrovnat a gurukuly reformovat.

3.3 Současné gurukuly

V současné době, podle dostupných informací, funguje 12 gurukul. Jedná se většinou o gurukuly denního typu, kam žáci docházejí a dojíždějí. Často jsou koncipovány tak, aby zajišťovaly vzdělání pro děti od předškolního věku až po konec běžné povinné školní docházky (ten je obvykle ve všech státech světa do 14.–15. roku života). Některé gurukuly poskytují možnost také pokračování v dalším studiu až do maturitního věku či vzdělávání dospělých. Denní gurukuly nabízí žákům služby jako běžné veřejné školy: tedy školní autobusy, stravování ve škole, volnočasové aktivity, kroužky a zájmové činnosti. Nepřijímají pouze žáky, jejichž rodiče jsou členy

100 FÁREK, Martin. *Hnutí Haré Kršna: Institucionalizace...*, 2008, s. 121.

101 Např. DEADWYLER, Gabriel. Fifteen Years Later: A Critique of Gurukula. *ISKCON Communications Journal*. 2001, roč. 9, č. 1, s. 13 - 22. Článek bývalého žáka gurukuly, který popisuje své zážitky z gurukuly a problémy, s nimiž se později v dospělém životě vyrovnával.

102 Tyto případy popisuje FÁREK, Martin. *Hnutí Haré Kršna: Institucionalizace...*, s. 122–123 na základě článků Bhaktin Miriam. Články jsou stále dostupné online na: http://www.chakra.org/discussions/GurAug01_04.html (download červen 2013).

ISKCON, ale jsou otevřeny také pro žáky z většinové společnosti. Nabízejí alternativu k běžnému typu veřejného vzdělávání.

3.3.1 Uspořádání výuky v současných gurukulách¹⁰³

Denní program gurukul se vždy mírně liší podle toho, zda se jedná o gurukulu náležející k nějaké konkrétní komunitě (a dojíždějících dětí je minimum), gurukulu, kam všechny děti dojíždějí z okolí, či gurukulu internátního typu, tedy ášramovou. Základní organizační a didaktické metody a prvky však zůstávají neměnné. Výuka v gurukulách je organizována podle denního programu obvyklého v ISKCON.

Děti tedy, stejně jako dospělí, vstávají kolem čtvrté hodiny ranní. Účastní se ranního uctívání spolu s rodiči. Kolem páté hodiny odcházejí do ranní družiny, kde se pod vedením učitelky věnují volnočasovým aktivitám. Běžnou náplní ranní družiny je zpěv, čtení z *Bhagavadgíty* nebo jiných textů uznávaných v hnutí, hraní scének a nácvik divadelních představení pro rodiče, kreslení, či vyprávění příběhů ze života Kršny, Čaitanji a dalších významných osob. Následuje společná snídaně (*prasádam*), která se v hnutí podává obvykle až mezi sedmou a osmou hodinou ranní. Ačkoli by se zdálo, že je velká časová prodleva mezi vstáváním ve čtyři hodiny ráno a snídaní před osmou hodinou, neznamená to, že děti (ale také ostatní oddaní) do té doby nejedí. V komunitách je běžné, že v průběhu celého dne je připravené občerstvení, kdykoli někdo dostane hlad.

Vyučování začíná v dobu, kdy je to v místě školy obvyklé. Čas začátku vyučování se liší podle státu, kde se gurukula nachází. Podle zvyklostí je to mezi osmou a desátou hodinou ranní (většina gurukul se nachází v anglicky mluvících zemích a vychází tedy z anglosaského modelu organizace výuky). Mladší děti se učí tři až čtyři hodiny. Starší čtyři až šest hodin. Hlavním cílem výuky v gurukule je znalost védské literatury a studium knih zakladatele hnutí Prabhupády. Výuce běžného kurikula však není možné se vyhnout zvláště v západních zemích, pokud mají být gurukuly součástí školského systému své země, aby tam děti mohly plnit povinnou školní docházku.

Výuka je tedy koncipována tak, aby zprostředkovávala jen takové informace, které může dítě použít v běžném životě. Cílem není předávat sumu encyklopedických znalostí a nechávat na dítěti zda a jak tyto informace aplikuje v konkrétních životních situacích. Předávány jsou jen takové znalosti a dovednosti, které oddanému pomáhají v praktickém životě. Praktickým životem se rozumí, jak už bylo řečeno, oddaná služba Kršnovi. Pro lepší představu lze uvést srovnání:

¹⁰³ Informace jsem získala z internetových stránek gurukul, které mají své prezentace online. Internetová stránka <http://www.vedicsearch.com/category/education/schools-and-gurukulas> (download 23. 4. 2013) uvádí soupis dvanácti v současnosti fungujících gurukul (*viz příloha č. 25*).

Výuka matematiky v běžné škole je koncipována tak, aby žák postupně od práce s konkrétními příklady (sčítání jablek, hrušek apod.) přešel k práci se symboly (číslly) a vzorečky a ty potom aplikoval na řešení konkrétního problému v běžném životě mimo školu. Lze tedy říct, že výuka v běžné škole postupuje od obecného (symbolického) ve školní práci, ke konkrétnímu v životní praxi. Výuka v gurukulách neučí práci se vzorci a symboly, ale staví na řešení konkrétních životních situací od počátku výuky (např. spočítat cenu nákupu, vrácené peníze v obchodě, vytvořit domácí rozpočet, porovnávat velikost úrody apod.). Cílem je tedy naučit děti ve škole řešení běžných situací. Vyvozování obecných (symbolických a encyklopedických) poznatků je až druhořadé a je ponecháno na dítěti samotnému. Jde tedy ve výsledku opačným směrem: od řešení konkrétního problému k obecnému.

Vyučovací program v gurukulách není vždy rozdělen na jednotlivé předměty v daných časových úsecích, zvláště u mladších dětí. Ve výuce se využívá mnoha metodických a didaktických forem a propojování vztahů, jevů a situací, které s probíranou látkou souvisejí. Jde především o to, co by bylo možné nazvat získáním vztahu s probíranou látkou. Cílem není empirické uchopení probírané látky pomocí intelektu a encyklopedických znalostí, ale o prožívání a vnímání učiva jako životní skutečnosti. Dalo by se říci, že se jedná o způsob využití projektového vyučování. V praxi vypadá výuka následovně:

Na místo toho, aby se jednu hodinu probírala matematika, druhou přírodopis, třetí literatura a čtvrtou hodinu hudební výchova, lze všechny tyto předměty spojit do projektu věnovaného například skotu. Přírodopisná část je naplněna věku a schopnostem dětí odpovídajícím informacím o anatomii, znacích, stravě a využití těchto zvířat. Z pohledu matematiky je možné počítat náklady na jejich chov, produkci mléka apod. Část programu je věnována četbě z literatury, rozhovoru nad vybranými částmi textů a zpěvu písní, neboť kráva je v hinduistických tradicích považována za posvátnou. Takto je tvořena náplň výuky.

Po skončení vyučování následuje v gurukulách odpolední program podobný jako v čase před vyučováním, tedy zpěv manter, četba z knih hnutí, rozhovory, scénky, společný oběd (*prasádam*). Poté jsou žáci denních gurukul předáváni zpět do péče rodičům, kde se věnují individuálním aktivitám podle programu rodiny a komunity.

V ášramových gurukulách je program určený až do večera. Skládá se ze studia *Bhagavadgíty* a Prabhupádových spisů, meditační praxe a uložených „domácích“ povinností. Žáci se aktivně zapojují do chodu gurukuly formou různých pomocných prací úměrně svému věku. Jsou pod stálým dohledem ášramového učitele. Internetové stránky většinou uvádějí počty kolem deseti žáků na jednoho učitele.

Zatímco běžné školy mají dvouměsíční hlavní prázdniny v létě a výuku rozdělenou na dvě pololetí po pěti měsících, výuka v gurukulách je koncipována tak, že po 3 měsících výuky následují zkoušky a měsíční prázdniny.

3.4 Shrnutí

Gurukuly ISKCON začaly vznikat již v prvních letech fungování organizace. Ideál přenesení způsobu výchovy a vzdělávání tradičního indického pojetí do západního prostředí byl však již od počátku ovlivněn misijním zaměřením hnutí. Efektivitě misie bylo v ISKCON podřízeno vše ostatní. Personál gurukul byl tvořen především málo úspěšnými prodejci, kteří učitelské zaměstnání vnímali jako podřadné, protože nesloužilo přímo k vydělávání peněz, které by se použily na stavbu chrámů a šíření vědomí Kršny. Gurukulští učitelé sami neprošli tradičním vzděláním, neznali jeho principy, chyběly jim většinou také předpoklady pro práci s dětmi – trpělivost a porozumění, disciplína a poslušnost byly vynucovány neadekvátními prostředky. Gurukuly jako takové byly ve špatném technickém stavu. Vedení hnutí nechťelo na jejich údržbu vynakládat peníze a raději je slučovalo. V tomto technicky, hygienicky i emocionálně nevyhovujícím prostředí byly vychovávány téměř dvě generace dětí, které byly chápány spíše jako zátěž rodičů v jejich misijním působení. Případy týrání a zneužívání dětí, které se v gurukulách postupně staly běžnými, byly až do počátku 90. let 20. století bagatelizovány a ponechány v kompetenci pouze místním chrámovým vedoucím a rodičům, kteří však neměli žádné prostředky, jak situaci v gurukulách efektivně řešit. Rodiče přestali gurukulám důvěřovat a raději děti posílali do veřejných škol. Kromě jiných afér se i problematika týrání a zneužívání dětí v gurukulách stala špatnou vizitkou hnutí v očích většinové společnosti, proto většina ášramových gurukul postupně zanikla (často po zásahu místních úřadů) nebo se proměnila v denní školy.

Teprve během 90. let došlo k prvním pokusům se problematikou týraných dětí vypořádat. Vedení hnutí (GBC) vydalo nejprve Rezoluci 90–119, kde především uznalo minulost gurukul jako opravdový problém. Postupně vzniklo několik informačních serverů a organizací v rámci hnutí Haré Kršna, které se tomuto tématu věnovaly a také poskytovaly pomoc obětem týrání. Rezoluce 98–305 pak otevřela cestu k řešení starších případů a opravdovým změnám alespoň v těch gurukulách a komunitách, které se jí řídily.

Dnešní gurukuly poskytují denní formu studia (až na dvě indické gurukuly v Majápuru a Vrndávanu) a podobají se spíše běžným školám anglosaského modelu. Tomu také odpovídá organizace a způsob výuky. Metody a postupy, které jsou zde uplatňovány, lze řadit spíše k těm

alternativním – nižší počty žáků, převládající skupinové a projektové formy výuky. Encyklopedické znalosti ve výuce stojí spíše v pozadí, protože hlavní náplní výuky je stále věrouka hnutí Haré Kršna, ale nemohou být opomíjeny, neboť školy musí naplňovat státní kurikula. Ačkoli o konkrétní náplni výuky se nelze z internetových stránek gurukul dozvědět mnoho, gurukuly (především britské, americké a australské) se prezentují právě tím, že děti zde mohou skládat zkoušky a získávat certifikáty odpovídající běžným školám. Jednotlivé gurukuly se však velmi liší – svou podobou, přístupem, náplní, způsobem prezentace. Stále však hovoříme o školách především v anglosaském prostředí (Británie, USA, Austrálie, Nový Zéland) či tímto prostředím značně ovlivněné (Indie). Je více než pravděpodobné, že existuje více gurukul mimo zmíněné státy, které nemají internetové prezentace a o jejichž fungování zatím není možné získat vypovídající informace. Zřejmě jsou také mimo zájem hnutí a jeho vedení a nejsou nijak kontrolovány (např. ve státech východní Evropy a jižní Ameriky).

4. GURUKULA KRŠNŮV DVŮR

Povědomí české společnosti o hnutí Haré Kršna sahá do počátků 70. let díky populárním skladbám George Harrisona *My Sweet Lord* a *The Hare Krishna Mantra*. Samotné počátky hnutí u nás spadají však až do 2. poloviny 80. let 20. století. Nejednalo se však ještě ani zdaleka o pokusy založit jednotnou organizaci. Z občasných setkávání několika zájemců začaly postupně vznikat místní skupinky praktikujících. První ucelená skupina vážných zájemců vznikla v pronajatém bytě v Pardubicích. Snažili se dodržovat regulativní předpisy, udržovali stálý kontakt mezi sebou a také s českými emigranty, díky nimž se dařilo do Československa pašovat literaturu hnutí. Jedním z nich byl také Jan Kempe, duchovním jménem Turíja dás¹⁰⁴, který se později stal vedoucím Ekologické farmy Kršnúv dvůr.

Za první skutečné (ačkoli vzhledem k politickému režimu neoficiální) centrum hnutí Haré Kršna v Československu lze považovat usedlost v Lanšperku. S postupným uvolňováním politické situace začali čeští oddaní pořádat první *harinámy* (veřejné zpívání mantry v ulicích měst spojené s přednáškami, rozdáváním a prodejem jídla a knih). Zpěv mantry Haré Kršna byl také slyšet během revolučních událostí v roce 1989 a stal se jedním ze symbolů pádu komunismu a uvolnění poměrů v Československu.

Po revoluci byl dům v Lanšperku prodán, aby mohly být zakoupeny první prostory v Praze v ulici Na Hrázi a tím zefektivněna mise. Od roku 1990 bylo hnutí Haré Kršna registrováno jako občanské sdružení pod jménem *Mezinárodní společnost pro vědomí Krišny, Hnutí Hare Krišna*. Postupně během 90. let vznikala další centra hnutí: vegetariánské restaurace *Góvinda*, *Centrum pro vědecká studia* v Praze 5-Zličíně¹⁰⁵, *Náma Hatta Centrum Čakra* v Lutotíně u Prostějova a malá lokální centra zaměřená na misi v jednotlivých městech.

V roce 1990 započala realizace projektu *Ekologické farmy Kršnúv dvůr* v Městečku u Benešova. Cílem bylo vytvořit energeticky, potravinově a finančně soběstačnou komunitu hospodařící tradičním způsobem. Mottem projektu se stala věta: „*Jednoduché žití, hluboké myšlení.*“ Statek získali oddaní nejprve do užívání, postupně jej opravovali. V roce 1993 jim byl statek darován.¹⁰⁶

Zatímco v centrech v Praze se soustřeďovali především mladí, misijně naladěni oddaní, komunita na farmě Kršnúv dvůr se postupně rozrůstala také o manželské páry a jejich děti. Oddaní na farmě začali pracovat na založení vlastní gurukuly, jejím oficiálním uznání a zařazení

¹⁰⁴ Původním jménem Jan Hons, *1952, v dokumentech užívá jméno Turíja Kempe.

¹⁰⁵ Dnes přeneseno do obce Lužce na Berounsku.

¹⁰⁶ FUJDA, Milan a Dušan LUŽNÝ. *Oddaní Kršny: hnutí Haré Kršna v pohledu sociálních věd*. Vyd. 1. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2010, s. 133.

do sítě škol a školských zařízení Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy České republiky (dále jen MŠMT ČR) jako soukromé školy – to bylo nezbytné, aby zde děti oddaných mohly plnit povinnou školní docházku.

Následující podkapitoly jsou věnovány projektu *Gurukula Kršňův dvůr* a snaze o její uznání ministerstvem školství v letech 1995–1997. Cílem kapitoly je především zpřístupnění dosud nepublikované dokumentace k projektu, která umožní popsat navrhovaný způsob vzdělávání v české Gurukule a rekonstruovat proces snah o zařazení Gurukuly do sítě škol MŠMT ČR. Označení „Gurukula“ v textu odpovídá Gurukule Kršňův dvůr, termín „gurukula“ je pak používán v souvislosti s gurukulami a gurukulským způsobem vzdělávání obecně. Citace a přepisy částí dokumentů jsou odlišeny kurzívou stejně jako přejatá slova a termíny ze sanskrtu.

4.1 Projekt gurukula Kršňův dvůr

Ředitelkou školy a vedoucí projektu byla Agneta Kempe,¹⁰⁷ jedna ze zakládajících učitelek švédské gurukuly v Almviks Gard. V Almviks Gard působila jako učitelka a ředitelka od založení gurukuly v roce 1979 do roku 1990, kdy se s manželem Turíjou Kempe přestěhovala do České republiky. Před setkáním s hnutím Haré Kršna v roce 1977 studovala filosofii na univerzitě v Uppsale, kde později také vyučovala. Navázala studiem švédštiny pro cizince na univerzitě v Borasu. Dále se věnovala studiu české dětské literatury na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze.

Druhou učitelkou Gurukuly byla Irena Hercíková, která se připravovala ke studiu pedagogiky a podílela se také na tvorbě výukových materiálů. Na projektu se dále podílel Martin Fárek, student historie na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Na starost měl především korespondenci a jednání s příslušnými úřady ve věci zařazení Gurukuly do systému škol. Jako učitel měl působit až později, pokud by došlo k rozšíření Gurukuly o 2. stupeň základní školy.

4.1.1 Obsah Žádosti o zařazení Gurukuly Kršňův dvůr do sítě škol MŠMT ČR

První *Žádost o zařazení Gurukuly Kršňův dvůr (základní soukromé školy) do sítě škol a školských zařízení* podala Mezinárodní společnost pro vědomí Kršny sídlem na Ekologické farmě Kršňův dvůr v dubnu roku 1995. Výuka měla být zahájena 1. 9. 1995, počítala s jednou

¹⁰⁷ Agneta Kempe, duchovním jménem Alarka déví dásí, *1947 v Skänninge ve Švédsku, byla manželkou vedoucího farmy Turíji Kempe.

třídou pro maximálně dvanáct žáků. Přihlásila se k Vzdělávacímu programu Obecné školy¹⁰⁸ MŠMT ČR.

V přípravném ročníku 1994/1995 navštěvovali Gurukulu 3 žáci, probíhala příprava výukových materiálů a učebnic, které byly upravovány podle požadavků Vzdělávacího programu Obecná škola. Autoři projektu konzultovali vznikající koncepci výuky v Gurukule s odborníky v oblasti pedagogiky a filozofie, kteří svou podporu projektu vyjádřili doporučujícími dopisy: PhDr. Karel Rýdl, CSc., prof. Milan Machovec, DrSc., Dr. h. c., PhDr. Vladimíra Spilková, CSc. (viz přílohy).

Spilková ve svém doporučení vyzdvihuje blízkost pojetí výuky v Gurukule s pojetím cílů výuky v myšlenkách J. A. Komenského:

Základní principy, na nichž má být budováno české školství, jsou principy humanizace, liberalizace, demokratizace. Humanizace školy chápána především jako renezanční její funkce kultivační v pojetí J. A. Komenského školy jako dílny lidskosti, která v duchu humanistických idejí usiluje především o komplexní rozvoj osobnosti dítěte, jeho stránky duševní, mravní a tělesné s důrazem na sebeutváření, sebezdokonalování.¹⁰⁹

Základní rovinou a cílem výuky byla čaitanjovská teologie ve spojení s rozvojem filosofického myšlení, výuky čaitanjovské morálce, etice a praxi jako nadstavba k předávání znalostí a dovedností (čtení, psaní, počítání, základní poznatky o světě a lidech, tělesná výchova) běžných v sekulárních školách.¹¹⁰

Od blízkosti myšlenek „učitele národů“, védské tradice a potřeb současného člověka se odvíjí koncepce školy formulovaná v *Žádosti o zařazení Gurukuly Kršná dvůr (základní soukromé školy) do sítě škol a školských zařízení*. Zde je nejprve stručně popsána historie ISKCON v zahraničí a v ČR. Následně jsou uvedeny citáty z *Bhagavadgíty* a Komenského děl, které hovoří v podobném duchu. Tím je ilustrována blízkost védského vzdělávání s pojetím výuky, které zamýšlel Komenský. Zároveň je však deklarováno, že škola se chce v některých didaktických a metodických bodech značně odlišovat od běžných státních škol:

108 Vzdělávací program Obecná škola byl jedním ze tří vzdělávacích programů reformy základního školství v 90. letech: základní škola, obecná škola, národní škola. Program Obecná škola byl určen pro 1.–5. ročník povinné školní docházky. Poskytoval volnost v naplňování učebních osnov, kladl důraz na individuální potřeby jednotlivých žáků, zaměřoval se na jejich osobnostní rozvoj. Počítal s rozložením 1. stupně základní školy do 3 období: 1. a 2. třídu, 3. třídu, 4. a 5. třídu. Zvláště v období prvního dvouletí se nevyžadovalo striktní dělení jednotlivých předmětů. Cílem bylo především vytvoření kladného postoje žáků ke školnímu prostředí. Podrobné informace o Vzdělávacím programu Obecná škola jsou dostupné ke stažení online na www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2009/12/obecna_skola_1-5.doc (download 10. 6. 2013).

109 PhDr. V. Spilková, CSc.: Transformace českého školství z jednotného, uniformního systému v systém pluralitní, decentralizovaný (příloha č. 1).

110 FÁREK, Martin. Gurukula jako zkouška: Ohlédnutí za úsilím založit školu hnutí Haré Kršna.. *Dingir: časopis o sektách, církvích a nových náboženských hnutích*. 2001, č. 2, s. 20–21.

1. Na jednoho učitele připadá maximálně dvanáct žáků. Tak je možno se každému dítěti věnovat individuálně a respektovat jeho osobní možnosti a vlohy.
2. V jedné třídě společně pracují žáci různých ročníků. Starší jsou přitom vedeni k pomoci mladším, čímž si sami ověřují a upevňují, co se naučili.
3. Místo tradičního známkování používáme širší slovní hodnocení, s tím souvisí použití jiných formulářů na vysvědčení.
4. Učivo je v blocích, kde se často prolínají znalosti různých předmětů, které jsou však v praxi vždy vedle sebe a jejichž odtrhávání je umělé a nepraktické.
5. Od použití různých her, dramatizace, hudby, kreslení aj. všude tam, kde to bude možné, si slibujeme větší přitažlivost a účinnost vyučování. Počítáme tedy s výukou v druhém plánu.
6. Důraz se klade na aktuální potřebu dětí. Společně s rodiči a ostatními dospělými jsou děti zapojeny do praktického života komunity.
7. Na základě umístění školy, obsahové a organizační stránky vyučování budou principy ekologické výchovy prolínat a ovlivňovat děti po celý den.¹¹¹

Od 1. 9. 1995 měl být zřízen 1. ročník 1. stupně základní školy a přípravný ročník. Každý další rok mělo dojít k rozšíření o další ročník až do počtu 5 ročníků 1. stupně. Pokud by byl zájem rodičů a žáků o další spolupráci, měla se výuka rozšířit také o 2. stupeň základní školy.

V první fázi byl představen projekt pro první stupeň ZŠ. Výuka měla být rozdělena do pěti základních předmětů, resp. bloků: *Český jazyk, cizí jazyk, matematika, filozofie, Džánána-Vidžánána*. Do těchto pěti bloků měly být včleněny prvky „výchov“ (hudební, výtvarná, atd.) podle potřeby jejich využití. Součástí výuky a přestávek měla být také jógová cvičení, vycházky do přírody, koupání v nedalekém rybníce, hry – spontánně podle aktuální situace. V souladu s výše citovaným bodem 4 neměla výuka bloků probíhat odděleně jako jednotlivé vyučovací hodiny ve státních školách, ale měla být organizována spíše tématicky, činnosti a poznatky měly být propojovány. V žádosti jsou specifikovány cíle jednotlivých bloků následovně:

Český jazyk má následující cíle:

- rozvinout schopnost dětí vyjadřovat se srozumitelně a plynule na různá témata za použití bojných dialogů, vyprávění, básniček, písní atd.
- naučit děti číst a vyvinout v nich vztah k četbě s pomocí společného čtení a předčítání, rozmluv o přečtených knihách apod. Vyvinutím chuti a častou četbou děti přirozeně získají bohatou slovní zásobu

¹¹¹ Žádost o zařazení Gurukuly Kršnúv dvůr (základní soukromé školy) do sítě škol a školských zařízení (MŠMT ČR doručeno 27. 4. 1995).

a také znalost gramatiky. Ta se ovšem bude procvičovat i v psaní - bravou formou s básničkami se děti naučí psát písmena, slova atd. Gramatika bude brána převážně v druhém plánu, to znamená, že při čtení a psaní zajímavého textu budeme postupně objevovat základní pravidla.

***Cizí jazyk (anglický jazyk)** bude zaměřen zejména na dialog a získání slovní zásoby popisující denní realitu dětí. Pak přistoupíme k jednoduchému čtení a psaní. Cíle jsou podobné jako v mateřském jazyce.*

***Matematika** obsahuje počítání (základní dovednosti jako sčítání, odčítání, malá násobilka, dělení...), jednoduché poznatky z geometrie, různé slovní úlohy a blavolamy se snahou ihned je využít pro praxi.*

***Filozofie** učí děti základní teologii Bhagavadgíty a Šrímad-Bhágavatamu a ostatních védských písem. Přiměřeně jejich věku, za použití příběhů, písní, dramatizace a hry na tradiční nástroje, děti poznají morální a filozofické principy písem, zároveň jsou už od útlého věku vedeny k hlubšímu a abstraktnějšímu uvažování.*

***Džnána – Vidžnána** – doslova teoretické a realizované poznání. Předmět je obdobou prvouky, vlastivědy a přírodovědy. Zabývá se poznáváním světa, přírody, lidské společnosti, zdravím, morálkou a etikou atd. Zdůrazněna je praktická ekologie, hygiena a zásady zdravého soužití společnosti. Děti se seznamují s gaudíja – vaišnavskou tradicí (různé svátky, osobnosti, zvyky aj.).¹¹²*

Měsíční učební plán udává toto rozložení učiva v počtu vyučovacích hodin v ročníku:

	1.	2.	3.	4.	5.
Český jazyk	40	40	40	40	40
Cizí jazyk	10	10	10	10	10
Matematika	10	10	10	10	10
Filozofie	20	20	20	20	20
Džnána-Vidžnána	20	20	20	20	20

Žádost o zařazení Gurukuly Kršnúv dvůr dále obsahuje informace o Ekologické farmě Kršnúv dvůr, které mají ozřejmit způsob, zásady a specifika života na farmě: historii a rozložení objektů, informace o plánované výstavbě školní budovy, o projektech farmy zaměřené na ekologické zemědělství. Dále je zde předložena nabídka ke spolupráci se školami v síti

¹¹² Přepis náplně výukových bloků z Žádosti o zařazení Gurukuly Kršnúv dvůr do sítě škol MŠMT ČR z dubna 1995.

MŠMT ČR, nabídka programů a seminářů pro školy a veřejnost a informace o tom, kam je možné se obrátit pro reference o hnutí Haré Kršna.

K žádosti byly připojeny tyto dokumenty:

- doklad osvědčující užívací právo zřizovatele k prostorám, v nichž bude probíhat výuka (tj. nájemní smlouva objektu, v němž měla výuka probíhat)
- potvrzení okresního hygienika o tom, že dané prostory vyhovují platným technickým a hygienickým normám
- doklady o dosaženém vzdělání, pedagogické a ošetrovatelské praxi ředitelky školy Agnety Kempe.
- vyjádření odborníků k založení gurukuly (viz přílohy č. 1–5):
 - PhDr. Vladimíra Spilková, CSc. (PedF UK)
 - prof. Dr. Milan Machovec, DrSc., Dr. h. c. (FF UK)
 - prof. MUDr. Jiří Dunovský, Dr.Sc. (vedoucí dětského krizového centra SOS dětských vesniček)
 - PhDr. Karel Rýdl, CSc. (FF UK)
 - prof. E. Burke Rochford (Middlebury College, Vermont, USA)
- článek „Gurukula – setkání mezi Východem a Západem“, *Učtelské listy* 7/95
- hodnocení přednášek a exkurzí na téma hinduismus a ekologie: Gymnázium Jeseník, Institut pedagogiky volného času – SOŠS Český Krumlov, Střední zemědělská a rodinná škola v Roudnici n. Labem, Církevní gymnázium v Plzni

4.1.2 Koncepce tří dovedností

V připomínkovém řízení bylo příslušnými odbory poukazováno na skutečnost, že v projektu Gurukuly Kršnúv není specifikováno, jak bude výuka v Gurukule korespondovat se Vzdělávacím programem Obecná škola. Z projektu nebylo jasné patrné, jak bude konkrétně výuka v Gurukule koncipována. Autoři projektu vypracovali ukázkový dokument *Koncepce tří dovedností*, který předložili řediteli Odboru 22.

Cíl výchovy v Gurukule formulují autoři následovně: „*Nejde nám pouze o to, abychom děti něco naučili, ale také je chceme vést ke zodpovědnému a mravnímu postoji, který jediný může zaručit, že nabyté vědomosti žáci použijí vždy jen ke skutečnému prospěchu jich samotných stejně jako celé společnosti.*“¹¹³ Koncepce vychází z pojetí kázně v *Bhagavadgítě* jako prostředku výchovy dítěte k cíli, jímž má být

113 Dokument *Koncepce tří dovedností* (viz příloha č. 6).

zbožný, morální a vzdělaný člověk. Vše, co je třeba vědět a umět k tomu, aby tohoto cíle bylo dosaženo, je rozděleno do tří druhů dovedností: *dovednosti těla, dovednosti jazyka a dovednosti mysli*.

Do konkrétní podoby jsou pak rozvedeny obsahy dvou ze tří dovedností:

Dovednosti těla obsahují vaišnavskou etiketu (hygiena, stolování atd.), ruční práce (kreslení, vaření, úklid, šití, práce na poli a zahradě), tělocvik (dětská jóga, běh, plavání, zápas), hry a tanec.

Dovednosti jazyka obsahují opět výuku etikety ve smyslu slušnosti v komunikaci, rétoriku, umění dialogu v rámci mateřštiny i cizího jazyka (angličtiny).

Dále Koncepce tří dovedností předkládá konkrétní pojetí výuky českého jazyka s odvoláním na *Návrh osnov obecné školy*, kde je uvedeno: „*Za hlavní cíl školy považujeme, aby děti uměly jazyka používat, tj. bezky a výstižně mluvit. Vědomosti jsou až druhořadé, služební.*“¹¹⁴ Protože úspěšné zvládnutí a používání jazyka není jen dovedností jazyka samotného, ale vyžaduje také koncentraci, motorické schopnosti atd., jsou opět okruhy a konkrétní činnosti dále rozděleny do tří skupin dovedností:

Dovednosti jazyka: *nácvik techniky čtení, vyprávění o dojmech a tématech četby, zdvořilost v otázce, odpovědi, nabídce, souhlasu, oslovení, jednání ve sporu atd., vyprávění, reprodukce, líčení, kladení otázek, zřetelnost v řeči.*

Dovednosti mysli: *vnímatelný poslech, umění naslouchat, vymýšlení a domýšlení příběhů, pochopení důležitosti psaného textu, ohled na posluchače a střídání v hovoru, vědomé kritické vnímání a hodnocení, vztah slova a skutečnosti, porovnání významu slov, rozeznání délky slabik, interpunkční znaménka na konci vět.*

Dovednosti těla: *příprava pracovního prostředí, uvolňovací cviky, správné držení psacího náčiní a přítlak, orientace v prostoru, psaní číslic, písmen, slov a vět.*¹¹⁵

V Gurukule se počítalo především s využíváním běžných dorozumívacích situací dětí tak, aby v nich byla posilována přirozená touha číst, vyprávět a graficky se vyjadřovat. K tomu měly sloužit vlastní učebnice a čítanky vytvářené na základě zkušeností a pod vedením Agnety Kempe v kombinaci s prací českých dětských básníků (konkrétně zmiňováni jsou F. Hrubín a K. V. Rais). I zde se koncepce odvolává na text *Návrhu učebních osnov obecné školy*: „*Rozhovory o knihách jsou nejen prostředkem rozvíjení komunikačních dovedností, ale též výchovy mravní, děti se učí rozlišovat dobro a zlo na základě literárního textu.*“¹¹⁶

114 *Návrh učebních osnov obecné školy: rozšířené vydání obsahující druhou možnost pojetí českého jazyka a literatury*. [2. vyd.].

Praha: Portál, 1995, s. 4.

115 Dokument *Koncepce tří dovedností* (viz příloha č. 6).

116 *Návrh učebních osnov obecné školy: rozšířené vydání obsahující druhou možnost pojetí českého jazyka a literatury*. [2. vyd.]. Praha: Portál, 1995, s. 210.

4.1.3 Výukové materiály

Pro vydávání učebnic pro gurukulské vzdělávání existovala organizace VEDA, *The Vaishnava Educational Alternative* (česky *Vaišnavská vzdělávací alternativa*). Na vzniku učebnic vydávaných touto organizací se podílela Agneta Kempe již v době, kdy působila jako učitelka a ředitelka gurukuly v Almviks Gard ve Švédsku. V archivu *Společnosti pro studium sekt a nových náboženských směrů* jsou k dispozici dvě učebnice v anglickém jazyce vytvořené pro švédskou gurukulu v letech 1987–1988 a několik učebnic pro českou gurukulu v českém a anglickém jazyce z let 1993–1995. Učebnice¹¹⁷ mají podobu černobílých sešitů formátu A5. Jedná se o texty doplněné kreslenými ilustracemi.

Všechny dostupné učebnice české gurukuly jsou koncipovány jako čítanky pro děti mladšího školního věku, které gurukulu navštěvovaly v době snahy o její zařazení do sítě škol MŠMT ČR. Nejsou zde k dispozici učebnice pro jiné předměty. V každém sešitu je podán jednoduchý příběh s ponaučením na konci. Na nich jsou vysvětlovány principy vidění světa v hnutí Haré Kršna. Většinou jsou stavěny do kontrastu priority většinové společnosti proti čistému a přirozenému životu oddaných Kršny.

Jako příklad může sloužit jedna z učebnic založená na příběhu o rybě, která se dostane na břeh. Různí lidé jí dávají věci, o kterých si myslí, že jsou důležité ke štěstí (např. oblečení, lízátko, cigaretu, dům, zaměstnání atd.). V závěru se mezi shromážděné lidi přibatolí dítě, hodí rybu zpět do vody a ona mu poděkuje za to, že jediné vědělo, co opravdu potřebuje. Na konci je připojeno poučení: „*Nezáleží, co děláme v hmotném světě. Nikdy nebudeme opravdu šťastní, dokud se nevrátíme do duchovního světa – ke Kršnovi. To je místo, kam doopravdy patříme.*“

Jednoduše je zde ukázán z pohledu hnutí Haré Kršna deformovaný vztah většinové společnosti k hodnotám v kontrastu jednoduchého a přirozeného myšlení dítěte. Učebnice neobsahují encyklopedická fakta a informace. Snaží se vyučovat obecným principům pomocí jednoduchého příkladu. Černobílá forma sešitu zároveň slouží jako omalovánka. Vybarvování učebnic může sloužit k vytváření kladného vztahu k „učivu“ a procvičování motorických schopností dítěte.¹¹⁸

117 S výjimkou *Activity Book Goloka* vydané ve Švédsku, která má formát sešitu A4.

118 Vycházím z neformálních rozhovorů se současnými rodiči v hnutí Haré Kršna v České republice. Z nich vyplynulo, že na výtvarnou činnost kladnou důraz úmyslně právě pro vytváření vztahu dítěte k obsahu vzdělávání skrze výtvarnou tvorbu a formu, kterou dítě může samo ovlivnit.

4.2. SNAHA O ZAŘAZENÍ GURUKULY DO SÍTĚ MŠMT ČR

4.2.1 Období prvního podání žádosti o zařazení Gurukuly Kršnúv dvůr do sítě škol MŠMT ČR:

Žádost o zařazení Gurukuly Kršnúv dvůr do sítě škol MŠMT ČR byla předložena k prostudování příslušným odborům. O zařazení, či nezařazení Gurukuly rozhodoval na základě vyjádření dalších odborů (především Odboru 22 – Odbor základních škol, řízený Mgr. Bohumírem Šumským) Odbor správy školství v Čechách zastoupený ředitelem odboru Mgr. Janem Tomášem.

Odbor 22 po prostudování žádosti požadoval doplnění žádosti o upřesnění počtu dětí, které budou Gurukulu navštěvovat ve školním roce 1995/1996 a rozsahu nabízené výuky – zda se jedná jen o 1. stupeň, nebo kompletní základní školu, případně záruku, že žáci Gurukuly budou moci pokračovat v povinné školní docházce na 2. stupni školy, která se hlásí k osnovám Občanské školy.¹¹⁹ Dále Odbor 22 požadoval nostrifikaci diplomu pedagogického vzdělání Agnety Kempe.¹²⁰

Martin Fárek pověřený jednáním s úřady doplnil žádost o požadované informace, které však již byly obsaženy v podané žádosti: Gurukula v prvním roce svého fungování počítá s výukou tří žáků a zřízením prozatím 1. stupně ZŠ a uvažovaným rozšířením o 2. stupeň, pokud bude zájem rodičů o Gurukulu trvat. Požadavek doložení nostrifikace vysokoškolského diplomu Agnety Kempe získaného ve Švédsku se později ukázal jako bezpředmětný, neboť podle předpisů¹²¹ bylo Švédsko jednou ze zemí, s níž měla Česká republika uzavřenou smlouvu o vzájemném uznávání rovnocennosti dokladů o vzdělání. Agneta Kempe tedy mohla své „*vzdělání a kvalifikaci prokázat přímo originálem nebo úředně ověřeným překladem diplomu.*“¹²² Společně s doplňujícími informacemi k žádosti byla odeslána Odboru 22 také *Koncepce tří dovedností* jako ukázka praktického naplňování programu Obecná škola.

Nebylo zcela jasné, zda pedagogické vzdělání Agnety Kempe zaměřené na výuku jazyků odpovídá požadavkům pedagogického minima v českém pojetí. Nakonec ale Odbor 22 přihlédl k řadě doporučujících dopisů a potvrzení o mnohaleté praxi Agnety Kempe ve švédském školství. V doporučení Odboru 22 byly rovněž zohledněny potřeby dětí členů náboženské organizace,

119 Na Vzdělávací program Obecná škola pro 1. stupeň navazoval Vzdělávací program Občanská škola pro 2. stupeň.

120 Stanovisko Odboru 22 ve věci žádosti hnutí Haré Kršna o zařazení soukromé ZŠ do sítě škol od 1. 9. 1995 (příloha č. 7).

121 Vyhláška č. 476/90 sb. § 9 odst. 1 o nostrifikaci studia.

122 Odpověď FF UK na žádost Agnety Kempe o nostrifikaci studia z 11. 7. 1995 (příloha č. 8).

která žije značně odlišným stylem než většinová společnost. Kladně byl také hodnocen přístup zřizovatelů, důkladná příprava učebních materiálů, dobrá komunikace a průběžné akceptování připomínek příslušných úřadů.¹²³

Navzdory doporučení Odboru 22 byla žádost o zařazení soukromé školy Gurukula Kršňův dvůr do sítě škol a školských zařízení MŠMT ČR zamítnuta hned ze tří důvodů. Prvním důvodem pro zamítnutí žádosti bylo, že Gurukula nesplňovala zákonnou podmínku minimálního počtu třinácti dětí.¹²⁴ Předložená žádost nijak přesně nespecifikovala výukový program školy. Informace o plánované výuce obsažené v žádosti ani *Koncepce tří dovedností* nebyly dostatečné proto, aby bylo možné je považovat za oficiální dokument, podle kterého by bylo možné Gurukulu hodnotit a kontrolovat dodržování státem daného kurikula. Jako třetí argument pak rozhodnutí ministerstva uvádí, že žadatelé nedoložili, zda Agneta Kempe splňuje podmínky pro zaměstnávání cizinců stanovené zákonem.¹²⁵

Období prvního rozkladu odmítnutí žádosti

Proti tomuto rozhodnutí podali 8. 8. 1995 oddaní zastoupení Martinem Fárkem rozklad¹²⁶ a žádost o nové přezkoumání. Fárek se odvolával na možnost udělení výjimky z počtu žáků ministerstvem školství, kterou zákon umožňuje a zároveň znovu uvedl, že docházka do sekulární školy je pro děti příslušníků hnutí Haré Kršna nepřijatelná z důvodu možných konfliktů s okolím kvůli odlišné stravě, oblékání, smýšlení atd. Fárek také vyzdvihl zaměření Gurukuly na ekologickou výchovu. Opětovně zmiňuje přihlášení k osnovám programu Obecná škola a záměr „individuálního naplňování osnov podle aktuální potřeby žáků“. Autor v rozkladu slibuje rychlé vyřízení pracovního povolení pro ředitelku školy a zároveň poukazuje na to, že všechna kritéria příslušných úřadů sdělená v průběhu doplňování a projednávání žádosti byla neprodleně plněna.

V období přezkoumávání prvního rozhodnutí MŠMT ČR se ukázalo, že pracovní povolení pro Agnetu Kempe není potřeba, protože jí bylo uděleno povolení k trvalému pobytu v ČR.¹²⁷ Oddaní pozvali ministra školství Ivana Pilipa k návštěvě Kršnova dvora. Prof. Milan Machovec a další osobnosti, které se snahou o uznání Gurukuly sympatizovaly, psali dopisy ministru školství s žádostí o osobní zapojení do věci Gurukuly. Společným jmenovatelem těchto

123 Vyjádření Odboru 22 z 28. 7. 1995 (příloha č. 9).

124 Zákon 138/1995 sb. §6, odst. 3 uvádí: „*Základní škola tvořená jednou nebo dvěma třídami prvního stupně má průměrný počet nejméně 13 žáků ve třídě. (...) O výjimkách zvláštního žadatele rozhoduje, po vyjádření školského úřadu, ministerstvo.*“ Úplné znění zákona je dostupné na adrese <http://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=138&r=1995> (download 10. 6. 2013).

125 Rozhodnutí ředitele odboru správy školství nevyhovět žádosti o zařazení Gurukuly do sítě škol z 3. 8. 1995 (příloha č. 10).

126 Příloha č. 11.

127 Potvrzení vydané Úřadem práce v Benešově 24. 8. 1995.

dopisů je především snaha sdělit ministru Pilipovi, že farma ani hnutí Haré Kršna nejsou tak exotické a uzavřené společenství, jak se „neinformovanému“ člověku, který s hnutím nepřišel do kontaktu, může zdát, a že je místem, které navštěvují i lidé jiného vyznání.¹²⁸

V dopisech zaslaných ve fázi přezkoumávání prvního rozhodnutí MŠMT ČR jsou poprvé obsaženy obavy příslušníků hnutí z toho, že zřízení školy je odmítáno z důvodu náboženské netolerance a rozhodnutí začít celou věc medializovat.¹²⁹

K rozkladu se opět postupně vyjádřily příslušné úřady a odbory ministerstva školství. Odbor 22 stále trval na doporučujícím stanovisku. Ve vyjádření byly znovu zmíněné všechny již uvedené body: z pohledu Odboru 22 reálné představy o naplňování Vzdělávacího programu Obecná škola, špatná dostupnost spádové ZŠ v Chotýšanech,¹³⁰ značná odlišnost dětí z Kršnova dvora ve výchově, oblékání, stravě apod. Odbor 22 kladně hodnotil dosavadní vzdělávání dětí, přístup komunity k řešení žádosti a komunikaci s úřady i její filozofii, zásady a priority. Uvádí jen pochybnost, zda je správné, že děti nemají možnost posoudit jiné alternativy životního stylu, protože za ně tuto formu vzdělání volí rodiče a děti nejsou konfrontovány s většinovou společností.¹³¹ Školský úřad v Benešově rovněž doporučil žádosti Mezinárodní společnosti pro vědomí Kršny vyhovět z důvodu špatné dostupnosti spádové ZŠ v Chotýšanech. Zároveň zohlednil specifické zaměření výchovy dětí z Kršnova dvora.¹³²

Proti kladnému postoji uvedených úřadů se postavila ve svém vyjádření (viz příloha č. 16) vedoucí Samostatného oddělení inovačních programů MŠMT ČR (SO 26) Mgr. Milena Fleissnerová. Uvádí námitky, že SO 26 neobdrželo přihlášku Gurukuly ke Vzdělávacímu programu Obecná škola. Vyjadřuje obavu z podstatných úprav programu, kterou by však muselo SO 26 nejprve posoudit a schválit, což se nestalo. Rovněž zpochybňuje postup Odboru 22, protože jednání o způsobu naplňování programu Obecné školy není v jeho kompetenci. Z uvedených důvodů tedy SO 26 nesouhlasí se zařazením Gurukuly do sítě škol. Vedoucí

128 RNDr. Petr Blahut, poradce ministra vnitra v dopisu ministru školství Pilipovi z 20. 9. 1995 (příloha č. 12) například píše: „*Ač křesťan, a troufám si říci, že ve své víře pevně zakotvený, navštěvuji čas od času zmíněnou farmu, abych se nechal inspirovat bloubkou víry těch, kteří tam žijí a pracují. Nalézám sem občas cestu podobně jako bývalý ministr životního prostředí zesnulý Ing. Vavroušek nebo třeba bývalý náměstek ministra zemědělství Ing. Richard Barták, CSc., nebo dokonce celý výbor pro životní prostředí a regionální správu Parlamentu České republiky, abych obdivoval upřímnou snahu zdejších obyvatel žít a hospodařit v souladu se zákonitostmi přírody v oddané úctě k řádu stvoření.*“

129 Martin Fárek v dopisu poslanci Kozlovi ze 30. 8. 1995 (příloha č. 13) píše: „*S panem Dr. Rýdlem jsme se shodli na tom, že pokud by bylo naše odvolání zamítnuto, jednalo by se o akt, který rozhodně neborohví pro zachování principů demokracie a náboženské svobody u nás a je zcela proti evropskému trendu k pluralitě a toleranci. V takovém případě jsme odbodláni o celé věci šířejí informovat veřejnost formou tiskové konference, které se chce Dr. Rýdl rovněž zúčastnit. Někteří novináři už zájem projevíli, což dokumentuje článek z Moravskoslezského dne, jehož kopii přikládám.*“

130 Ta je od Kršnova dvora sice vzdálena jen asi 3 kilometry, ale dopravní spojení by bylo značně komplikované, takřka nezvládnutelné pro děti v mladším školním věku.

131 Stanovisko Odboru 22 ve věci Rozkladu zařazení Gurukuly Kršnov dvůr z 28. 8. 1995 (příloha č. 14).

132 Stanovisko ŠÚ v Benešově z 20. 9. 1995 (příloha č. 15).

oddělení Fleissnerová ve svém vyjádření navrhla docházku do spádové školy v Chotýšanech s tím, že nepředpokládá konflikty, protože jsou zde příslušníci hnutí již známým elementem. Druhou navrhovanou možností bylo dodržení požadovaného postupu podání oficiálního přihlášení k programu Obecná škola na SO 26. V závěru svého vyjádření píše:

Závěrem upozorňujeme na možnost vzniku precedenčního případu, kdy by náboženské společnosti (sektě) bylo povoleno zřízení soukromé (církvní) školy v případě, že je pro ně docházka do běžné školy „nepřijatelná“.¹³³

I tento výrok SO 26 vzbudil v komunitě Kršnova dvora rozladění, pocit nespravedlivého odmítnutí Gurukuly na základě netradičního náboženského vyznání, pochybnosti o korektním postupu ministerstva zastoupeného ministrem, který již v minulosti vyjadřoval antipatie vůči novým náboženským hnutím.¹³⁴

Navzdory uvedeným argumentům, snahám a kladnému vyjádření odborů vydalo MŠMT ČR 24. 10. 1995 rozhodnutí podanému rozkladu bez možnosti odvolání nevyhovět a Gurukulu Kršňův dvůr do sítě škol nezařadit s odůvodněním nízkého počtu dětí a nesplněných požadavků na pedagogickou dokumentaci.¹³⁵

4.2.2 Druhá žádost o zařazení Gurukuly Kršňův dvůr do sítě škol MŠMT ČR

Po zamítnutí první žádosti o zařazení Gurukuly do sítě škol k 1. 9. 1995 se realizátoři projektu rozhodli podat novou žádost o zařazení k 1. 9. 1996. Z dostupné dokumentace je patrná snaha dodržet všechny náležitosti a požadavky, které byly tehdejšími předpisy kladeny. Předloženy byly všechny již výše uvedené dokumenty a řízení probíhalo obdobným způsobem. Oproti původní žádosti byl změněn učební plán Gurukuly prozatím pro 1. a 2. třídu ve smyslu, který umožňoval případně dětem plynulý přechod do běžné školy. Počet žáků, kteří do Gurukuly docházeli, vzrostl na 4 děti.

133 Stanovisko SO 26 k věci Zařazení Gurukuly Kršňův dvůr do sítě škol z 25. 9. 1995 (příloha č. 16).

134 V podobném duchu též ve svém dopisu ministru Pilipovi hovoří Mgr. Vít Machálek (příloha č. 17): „...jsem však znepokojen možností, že při setrvání u tohoto závěru (odmítnutí Gurukuly) mohla být otřesena důvěra v korektní jednání Vašeho ministerstva nebo že by v rozhodnutí celé záležitosti mohl být dokonce spatřován projev nerstřičného přístupu vůči náboženským menšinám. (...) Navrhovatelé projektu se přirozeně stěží ubrání úvahám, zda při zamítnutí jejich žádostí nesebraly úlohu i jiné důvody než ty, jež byly vysloveny. Doufám, že nebude možné spatřovat jakoukoli sebenepřijemnější spojitost mezi zmíněným rozhodnutím a Vaším před časem učiněným výrokem, že za největší nebezpečí pro naše děti a mládež považujete drogy a sekty.“

135 Příloha č. 18.

Nový učební plán (týdenní rozvržení):¹³⁶

Český jazyk	5,5 hodiny (po půlhodinách)
Matematika	4 hodiny (po hodině s přestávkou uprostřed)
Prvouka	2,5 hodiny (po půlhodině)
Hudební výchova	2 hodiny
Výtvarná výchova	2 hodiny
Tělesná výchova	2 hodiny

Ani snaha o důsledné dodržení předpisů a požadavků nevedlo k uznání žádosti. Přes doporučení Školského úřadu v Benešově k udělení výjimky v počtu žáků rozhodlo MŠMT ČR 27. 2. 1996 žádosti Mezinárodní společnosti pro vědomí Kršny nevyhovět a Gurukulu do sítě škol a školských zařízení nezařadit. Ministerstvo nevyhovělo ani rozkladu podanému 10. 3. 1996 rovněž s odvoláním na nízký počet dětí neodpovídající zákonu. V rozkladu byly opět zopakovány všechny již dříve uvedené skutečnosti a poukázáno na možnost udělení výjimky ve zvláštních situacích.¹³⁷ Druhý pokus o zařazení Gurukuly do sítě škol tedy skončil konečným rozhodnutím MŠMT ČR vydaným 7. 5. 1996.

Těm, kdo psali ministru školství Pilipovi na podporu snahy hnutí Haré Kršna o vlastní školu, ministr odpověděl dopisem, kde svůj postoj vysvětlil:

...vychází především z vědomí tradice povinné školní docházky. Tato tradiční povinnost má své hluboké sociální a kulturní souvislosti: jejím cílem je umožnit soužití a setkávání, nejužší a neformální dialog dětí z různých sociálních i kulturních skupin. (...) Není náhodou, že země, kde tato povinnost neexistuje a kde je např. umožněno vzdělávání v domácnostech, se vyznačují mnohem menší společenskou soudržností, což občas vyvolává ostré konflikty – sociální, rasové i náboženské. (...) Vaše iniciativa, jakkoli dobře míněná, je svým charakterem velmi blízká modelu 'home-schooling' – vzdělávání v domácnosti, který je v rozporu s principem povinné školní docházky. Soudím tak nejen ze samotného údaje o předpokládaném počtu žáků, ale i z toho, co zaznívá několikrát z Vašeho odůvodnění žádosti i různých posudků: totiž z určité obavy před onou otevřeností, před každodenním setkáváním, soužitím Vašich dětí s dětmi jiné orientace, z obavy před jiným než vlastním prostředím.¹³⁸

¹³⁶ Přihlášení k osnovám Obecné školy z 26. 10. 1995.

¹³⁷ Příloha č. 19.

¹³⁸ Dopis ministra školství manželům Brandejsovým ze 14. 5. 1996 (příloha č 20).

Dopis ministra Pilipa opět rozladil kršnodvorskou komunitu a její příznivce. Utvrdil je v myšlence, že neústupnost ministerstva ve věci počtu žáků školy je jen zakrýváním pravého důvodu odmítání jejich iniciativy. Fárek píše: „*Zřejmě se zde mísily osobní konfesní zájmy vedení ministerstva školství s tehdejší unifikačním trendem ve školské politice.*“¹³⁹

V dalším z dopisů ministr Pilip rozhodnutí ministerstva ještě komentuje:

*Podstatou celého případu je konflikt chápání některých obecných principů vztahu jednotlivce a společnosti. Na jedné straně zdůraznění svobody, nezávislosti jednotlivce včetně práva přijmout vlastní naprosto odlišná morální měřítko, včetně práva distancovat se od společnosti, práva zříci se zcela spoluzodpovědnosti za tuto společnost – za její (kulturní i jiné) hodnoty. Co více: nikoliv jen sám za sebe, ale i za své děti. Na druhé straně zdůraznění společenské stránky lidského života, vědomí, že člověk je povinen poznat a vnímat konkrétní společenský rozměr své existence. Výsledný názor ministerstva není dán pouze osobním názorem jeho vedoucích představitelů, ale je opřen o zákonné ustanovení o povinné školní docházce.*¹⁴⁰

Ministr Pilip tedy odmítl možnost, že by za postojem ministerstva byly nepřiznané „konfesní zájmy“. Členové hnutí však o tom byli přesvědčeni. Spor během dvouleté snahy o uznání Gurukuly postupně eskaloval do „principiálního“ rozměru. Na jedné straně stál princip uchování náboženské svobody v demokratickém státě, právo rodičů volit pro své děti vyhovující způsob vzdělání a „zvučle“ byrokracie v České republice, která dbá více předpisů než skutečných potřeb svých občanů, kterými argumentovali kršnodvorští a jejich příznivci. Na straně druhé stály argumenty „konzervativního“ pohledu na výchovu v tradicích státu, kde občan žije. Členové hnutí se snažili upozornit na svůj problém nejvyšší představitele státu včetně prezidenta republiky Havla stejně jako širokou veřejnost. Za tímto účelem byl spor medializován. Vzniklo několik reportáží (např. v pořadu Na vlastní oči a Dobré ráno televize Nova) a množství článků různých deníků i pedagogických periodicích.¹⁴¹

139 FÁREK, Martin. Gurukula jako zkouška: Ohlédnutí za úsilím založit školu hnutí Haré Kršna. *Dingir: časopis o současné náboženské scéně*. 2001, č. 2, s. 21.

140 Odpověď ministra školství Pilipa z 31. 7. 1996 na dopis rev. J. I. Vokouna z 29. 6. 1996 (příloha č. 21).

141 KUBÍČEK, Michal. Haré Kršna bude vyučovat na farmě. *Moravskoslezský den*. 1995, roč. 6, č. 197.

DRAŽAN, Jan. Trvale za školou se svolením rodičů. *Týden*. 1996, č. 36, 24–25.

ŠVANCAR, Radmil. Gurukula – místo pro učitele. *Učtelské noviny: týdeník pro učitele a přátele školy*. Praha: GNOSIS, 1996, č. 37, 6–7.

RÝDL, Karel. Lze zneužívat státní aparát k prosazování určitého světonázoru v oblasti školství? *Učtelské listy*. 1996, č. 9.

POKORNÝ, Marek. Členové hnutí Haré Kršna chtějí pro své děti vlastní školu, protože se bojí šikany. *Slovo*. 1996, s. 8.

KUBÍČEK, Michal. Odmítnutí registrace náboženskou diskriminací?: Členové Haré Kršna hnutí v České republice prý nemají možnost vychovávat a vzdělávat své děti. *Moravskoslezský den*. 1995, roč. 6, č. 188.

4.2.3 Závěr snah o uznání Gurukuly na Kršnově dvoře

Po dvojím zamítnutí žádosti ze strany ministerstva školství se nakonec našlo řešení, jak existenci Gurukuly Kršnúv dvůr zachovat a potřebám komunity vyhovět.¹⁴² Ředitel malotřídní školy v Chotýšanech, s níž měli obyvatelé farmy dobré vztahy, nabídl na jaře 1997 možnost, že by se Gurukula mohla stát jejím detašovaným pracovištěm. Byla to oboustranně výhodná nabídka, která by umožnila další existenci Chotýšanské malotřídky¹⁴³ tím, že by jí přibyli 4 žáci z Kršnova dvora a děti z Kršnova dvora by mohly být nadále vyučovány ve svém prostředí. Rovněž učitelé z Kršnova dvora by se stali zaměstnanci Chotýšanské školy. K tomu by stačil pouze souhlas Školského úřadu v Benešově, jehož podporu projekt od počátku měl. Tohoto řešení však již oddaní nemohli využít, protože na Kršnově dvoře došlo k „rozvratu“ po odhalení zásadního morálního selhání vedoucího komunity Turíji Kempe. Komunitu i s manželkou Agnetou Kempe, ředitelkou Gurukuly, opustil. Spolu s ním odešla z Kršnova dvora také velká většina členů, jejichž důvěrou v hnutí toto selhání značně otřásl. Mezi nimi byli také rodiče a děti, které Gurukulu navštěvovaly. Tím Gurukula zanikla právě ve chvíli, kdy bylo nalezeno řešení problému.¹⁴⁴

4.3. Shrnutí

Gurukula na Kršnově dvoře vyučovala děti celkem 2 roky. Vzhledem k tomu, že nebyla uznána jako soukromá základní škola a zařazena do sítě škol a školských zařízení MŠMT ČR, bylo její fungování možné jen tak, že gurukulským dětem byl poskytnut odklad povinné školní docházky Pedagogicko – psychologickou poradnou v Benešově. S přechodem do běžné školy, jak píše Fárek, děti neměly výrazné problémy. Prospívaly s průměrnými až nadprůměrnými výsledky. Jedinou odlišností byla výuka psaní. V gurukule se začínaly děti nejprve učit tiskacímu písmu, aby se pomohlo pěknému vzhledu písma, a teprve po fixování důležitých tvarů měly děti přejít na písmo psací.¹⁴⁵ Z tak krátkého působení Gurukuly však není možné si vytvořit vypovídající představu o tom, zda by taková výuka mohla poskytnout dětem patřičné vzdělání odpovídající vzdělání ve státní škole.

Výraznou odlišností, kterou autoři projektu považovali za nadstavbu oproti běžné škole, byla výuka filozofie a teologie hnutí na základě písma *Bhagavadgíty* a *Bhagavatapurány*.

142 Oddaní podali ministerstvu školství ještě třetí žádost, ale dále ji nerozvíjeli. Důvodem byla jednak nabídka ředitele ZŠ Chotýšany, ale také probíhající krize komunity na Kršnově dvoře.

143 Chotýšanská malotřídka měla být rovněž zrušena kvůli nenaplněnému minimu 13 dětí.

144 FÁREK, Martin. Gurukula jako zkouška: Ohlédnutí za úsilím založit školu hnutí Haré Kršna. *Dingir: časopis o současné náboženské scéně*. 2001, č. 2, s. 21.

145 Tamtéž, s. 22.

V projektu Gurukuly uvedli, že by měl dětem rozvíjet abstraktní myšlení. Děti mladšího školního věku (tj. přibližně věk 6–9 let) ještě nemají abstraktní myšlení, aby mohly skutečně rozumět obecným pojmům a kategoriím potřebným pro filosofické a teologické uvažování. Jejich chápání je spíše vázáno na realitu, postupně se ale odchyľují od egocentrického vnímání světa (už nechápou samy sebe jako příčinu všeho dění – proces decentrace), ale začínají hledat příčiny ve svém okolí. Nejsou sice ještě schopny porozumět filosofii a teologii, ale začíná se jim rozvíjet kauzální uvažování a hledají jasná pravidla fungování světa. Myšlení dětí mladšího školního věku ještě není vybaveno abstraktními pojmy a kategoriemi a neuvažuje o skutečnostech, které zatím nezná a s nimiž se neseťkalo, není zatím kritické. Přijímá vysvětlení formou příkladu – tedy něčeho, co již zná a co zapadá do kontextu jeho zkušeností. Toto období je sice ideální právě pro vštěpování morálních zásad a náboženských učení, protože velkou roli zde hraje také ještě neusměrněná emocionalita dítěte a touha po vysvětlování fungování světa, nikoli však pro výuku filozofie a teologie. Výuka filozofie a teologie by neumožnila dětem zásadním způsobem rozvoj abstraktního myšlení už proto, že vývoj poznávacích procesů je velkou měrou závislý na procesech zrání, které jsou naprosto individuální a biologického charakteru.¹⁴⁶

Nelze s jistotou říci, zda byla Gurukula Kršňův dvůr odmítána ministerstvem z jiných důvodů, než bylo v rozhodnutích uvedeno. Problematické by bylo taktéž hodnocení, zda jednání ministerstva bylo, či nebylo v rozporu s *Listinou základních práv a svobod* a *Úmluvou o právech dítěte* a dalšími dokumenty, které oddaní ve své argumentaci zmiňovali. Podrobné zkoumání legislativního procesu po právní stránce by byla předmětem práce jiného zaměření. Je patrné, že navzdory velkému nasazení, které autorům projektu a jejich podporovatelům nelze upřít, se jim nepodařilo splnit požadavky stanovené zákonem. Zákon však umožňoval výjimky v případech hodných zřetele. Tím jistě projekt Gurukuly Kršňův dvůr mohl být, pokud by mu nechyběla důvěryhodnost. Dokumentace, kterou autoři projektu předložili ministerstvu, bohužel nesplňovala kritéria, podle nichž by bylo možné říci, zda navrhovaný způsob výuky v Gurukule zajistí naplnění státního kurikula v požadovaném rozsahu. Vágní formulace, které jsou v žádostech a rozkladech uváděny, nevzbuzovaly u úředníků ministerstva důvěru. Rovněž samotné protestní zaměření Mezinárodní společnosti pro vědomí Kršny působila kontroverzně. Problematickou se v závěru ukazuje také argumentace oddaných, že navštěvování státní školy by byla pro děti a rodiče v hnutí Haré Kršna nepřijatelná z důvodů neslučitelnosti nauky a životního stylu oddaných s postoji většinové společnosti. Právě tato argumentace proti jejich snaze

146 Podrobně o vývoji dítěte v období školního věku viz VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie I.: dětství a dospívání*. Praha: Karolinum, 2008, s. 236–309.

postavila, troufám si říci, otázky národnosti a státní příslušnosti. Z vyjádření ministra Pilipa zaznívá především nesouhlas s postojem českých oddaných, kteří na jedné straně ve svých vyjádřeních odmítají společnost, v níž se narodili, byli vychováni a vzděláváni, odklánějí se od jejího kulturního dědictví, „zřikají“ se odpovědnosti za její další směřování a přijímají kulturu naprosto odlišnou, na druhé straně však od té samé společnosti a státu vyžadují toleranci a uznání vznášených nároků na absolutní svobodu, která v ní má podle nich panovat. Spor se tedy stal svou podstatou spíše záležitostí principu fungování a dalšího směřování teprve vznikající demokratické společnosti v České republice.

K dalším pokusům o založení české gurukuly nedošlo. Hnutí Haré Kršna v České republice v současné době začíná vychovávat již třetí generaci oddaných, ale došlo k proměnám v životním stylu rodin. Manželské páry obvykle nejpozději po narození dětí hledají bydlení mimo centra hnutí (i když často v jejich blízkém okolí), protože nejsou pro život rodiny uzpůsobena. V centrech se scházejí za účelem vykonávání služby, nebo je navštěvují při oslavách a víkendových programech. Ve vzdělávání dětí dávají přednost individuálnímu vzdělávání, které jim v současné době umožňuje zákon 561/2004 Sb. §41 o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon) pod podmínkou, že alespoň jeden z rodičů dosáhl nejméně středoškolské úrovně vzdělání s maturitou. K individuálnímu vzdělávání stačí souhlas ředitele školy, kde je dítě přihláшено k plnění povinné školní docházky, a pedagogicko-psychologické poradny. Aktuálně je toto možné sice jen pro 1. stupeň základního vzdělávání, ale již se projednává novela zákona, která by individuální vzdělávání rozšířila také pro 2. stupeň základního školství. Některé rodiny také volí možnost odcestovat do velkých center hnutí Haré Kršna v zahraničí, kde děti mohou navštěvovat místní gurukuly. Nejčastěji volí centra v Indii a Velké Británii.

ZÁVĚR

Tradice čaitanjovského višnuismu, od které již několik generací členů Haré Kršna po celém světě odvozuje své učení, byla postupně transformována potřebami a způsobem myšlení západu. Střetávání dvou kulturních oblastí a postupné vytváření organizační struktury hnutí, která sice není součástí původní tradice, ale je právě výsledkem potřeby západního člověka, způsobovalo ve vývoji hnutí problémy a konflikty. Vztahem měkké, střední a tvrdé instituce podle modelu Josepha Thomase O'Connella, jejich vlivem na vývoj hnutí, vznik mocenských, teologických a sociálních konfliktů, se podrobně zabývá Fárek v knize *Hnutí Haré Kršna: Institucionalizace alternativního náboženství*. Problematičnost přenosu indické tradice a jejích důrazů do západní společnosti, odlišnost výroků a myšlenek zakladatele hnutí od pozdější interpretace jeho žáky ve vedení ISKCON, považují za první předpoklad vzniku všech tří uvedených typů problémů. Zvláště podstatné jsou problémy sociálního rázu – nízký status manželství a rodiny, jakožto něčeho, co odvádí od oddané služby Kršnovi a z toho plynoucí podřadné postavení žen a dětí, které vedlo až k jejich zneužívání a týrání.

V hinduistickém prostředí se guruem stane muž, který stráví studiem posvátných písem velkou část svého života. Ke svému guru odchází ve věku přibližně pěti let a kolem třináctého roku života, pokud k tomu má předpoklady, pokračuje v dalším studiu v některém z větších duchovních center. Podstatou výchovy a vzdělání zde není předávání encyklopedických znalostí tak, jak je známe ze západního školství, ale především formování charakteru, studium kánonu, předávání tradic a životních postojů. To se děje skrze neustálé společenství žáka a učitele. Žáka, který je pokorný a svému učiteli slouží, a učitele, který se žákem jedná vlídně, trpělivě a laskavě. Na učitele jsou kladeny velké nároky. Během svého života prochází popsányými čtyřmi obdobími. Tím získává potřebné vlastnosti a dosáhne vysokého stupně poznání. Až tehdy se stane učitelem a bere do svého domu děti, které učí a vychovává. Zároveň nezapomíná na to, že je po celý život sám žákem svého učitele. Společenství žáků a učitele je nazýváno gurukula.

Způsob a organizace výuky v gurukulách ISKCON se značně lišily od tradičního hinduistického pojetí. Gurukuly měly podobu velkých internátních škol podle anglosaského modelu, kde celoročně žilo několik set dětí (ášramové gurukuly). Ačkoli zakladatel ISKCON přišel do USA z prostředí čaitanjovského višnuismu, nepodařilo se mu tradiční způsob vzdělávání aplikovat v západním prostředí. Rozhodující roli v tom zřejmě sehrálo jeho silné misijní zaměření. To, že jeden ze základních úkolů hnutí je šířit vědomí Kršny, způsobilo, že děti a péče o ně se dostaly na okraj zájmu. Děti byly vnímány jako zátěž, která brání rodičům ve výkonu oddané služby. Nejoceňovanější formou služby v ISKCON byla veřejná zpívání mantry a prodej knih.

Tyto aktivity přinášely hnutí peníze, které byly upotřebeny na stavbu dalších chrámů a tisk stále nové a nové literatury. Neúspěšným prodejcům byla přidělována jiná forma služby. Tou mohlo být právě vyučování v gurukule. Učiteli se tedy oproti tradici stávali lidé, kteří často neměli potřebné předpoklady ani vztah k dětem. Neměli vlastnosti, zkušenosti ani dlouholetou službou svému učiteli zformovaný charakter, jak by to od nich vyžadovala tradice. Neměli tedy v zásadě co svým žákům předávat. Byli často frustrováni tím, že mají vykonávat službu, která nepřináší hnutí peníze a tedy je chápána jako podřadná. Jejich špatný sociální status se podepisoval na přístupu k dětem.

Rovněž smysl samotné výchovy doznal změn. Od předávání tradic, životních postojů a návyků, které měly vést k vyvázání se ze životní strasti oddanou službou Kršnovi, se transformoval ke snaze vychovávat poddajné a schopné misionáře, kteří si musí vysvobození zasloužit naprostou podřízeností organizaci ISKCON. Tohoto cíle bylo v období prvních dvaceti let existence gurukul ISKCON často dosahováno značně kontroverzními metodami. Problematice výskytu psychického i sexuálního zneužívání a týrání dětí však dlouho nebyla věnována pozornost. Děti byly posílány do gurukul velmi vzdálených od místa, kde žili jejich rodiče, a téměř s nimi nebyli v kontaktu. Pokud se rodiče o špatném zacházení s dětmi dozvěděli, jen těžko se jim mohlo podařit něco změnit bez podpory vedení. Prabhupáda za svého života sice odsuzoval některé praktiky, které byly v gurukulách zaváděny, ale pro změnu se osobně neangažoval, ani situaci nijak efektivně neřešil. Po jeho smrti se situace v gurukulách nadále zhoršovala. O poměrech, které v gurukulách vládly, referují svědectví obsažená ve studiích amerického sociologa E. B. Rochforda. Gurukuly byly také ve velmi špatném technickém a hygienickém stavu. Vedení organizace odmítalo věnovat peníze na jejich rekonstrukci a raději je rušilo, či slučovalo. Stávalo se tak, že děti žily třeba v jiném státě, či dokonce na jiném kontinentu, než jejich rodiče.

První pokusy o vypořádání se s kauzami zneužívaných dětí proběhly až v 90. letech. Rezoluce 119 z roku 1990 otevřela možnost monitorovat dění v gurukulách a komunitách a zabránit případným dalším případům. Neumožňovala však ještě řešit a trestat minulé případy. Měla jen formu doporučení, kterou využily spíše školy v zemích severní Ameriky a západní Evropy. Postupně vznikaly projekty, které pomáhaly šířit povědomí o problematice zneužívání dětí v ISKCON: informační web VOICE, skupina *Children of Krishna* (Kršnovy děti) a další. Až Rezoluce 305 přijatá roku 1998 umožnila stíhání minulých případů.

Kvůli prokázaným případům zneužívání byly postupně všechny západní ášramové gurukuly přeměněny na denní, kam děti jen dochází. Ášramovou formu si zachovaly jen gurukuly

v indickém Vrndávanu a Majápuru. K dohledu nad současným gurukulským vzděláváním slouží *Společnost pro ochranu vaišnavských dětí* (*Association for the Protection of Vaisnava Children*). Informace, které je možno získat, se však týkají převážně zemí severní Ameriky, Austrálie, severní a západní Evropy a Indie. Nezmapovaná a zřejmě stále nezměněná je situace např. v zemích východní Evropy a jižní Ameriky.

O vlastní gurukulu se v letech 1995–1997 pokoušela také česká komunita ISKCON žijící na *Ekologické farmě Kršnúv dvůr* v Městečku u Benešova. Aby zde mohly děti českých oddaných plnit povinnou školní docházku, musela by být Gurukula Kršnúv dvůr uznána a zařazena do sítě škol a školských zařízení MŠMT ČR. Pod vedením Agnety Kempe, bývalé ředitelky gurukuly ve Švédsku, byl vytvořen projekt a předložena ministerstvu žádost o zařazení k 1. září 1995. Ta byla po prvním rozkladu zamítnuta. Stejně tak čeští oddaní neuspěli ani v roce následujícím. Svou podporu projektu Gurukula vyjádřili přední čeští odborníci v oblasti filozofie a pedagogiky. Přesto byla žádost zamítnuta s odvoláním na počet pouhých čtyř žáků, kteří měli gurukulu navštěvovat. Zákon požadoval pro zřízení školy minimálně třináct žáků. Gurukule nebyla poskytnuta ani výjimka, kterou zákon umožňoval, což vyvolalo diskusi o případných dalších motivech ministerstva. Snahy o uznání vlastní gurukuly definitivně skončily roku 1997 poté, co bylo odhaleno porušování regulativních principů u vedoucího farmy a komunita na Kršnově dvoře se téměř rozpadla. Žádný další projekt české gurukuly se prozatím neobjevil. Oddaní využívají individuálního vzdělávání, které současný zákon umožňuje žákům 1. stupně ZŠ, nebo využívají zahraniční gurukuly.

Zkušenosti českých dětí ze zahraničních gurukul zatím nejsou k dispozici. Systematičtější a dlouhodobější výzkum v českém hnutí Haré Kršna by mohl přinést informace také o situaci v jiných zemích, především ve Velké Británii a Indii, kam čeští oddaní nejčastěji se svými dětmi míří. Samotné webové stránky gurukul neposkytují konkrétní informace o jejich současném stavu a způsobu výuky. Také až za několik let bude možno zjistit, zda současný způsob výchovy a vzdělávání v hnutí Haré Kršna doznal dalších změn, které by poskytovaly dětem lepší perspektivu než v minulosti.

LITERATURA:

- ASVAHARI DÁSA. Gurukula v Mayapuru. *Náma Hatta*. 1997, roč. 4, č. 1, 6–9.
- BALAGANGADHARA, S. *"The Heathen in His Blindness"--: Asia, the West, and the Dynamic of Religion*. New York: E.J. Brill, 1994, xii, 563 p. Studies in the history of religions, 64. ISBN 90-040-9943-3.
- BHAKTIN MIRIAM. The Persistent Child Abuse Problem in the Hare Krishna Movement. In: *Chakra Discussions* [online]. srpen 2004. Dostupné z: http://www.chakra.org/discussions/GurAug01_04.html (download červen 2013).
- Gurukula 1/4. *Náma Hatta*. 2009, roč. 16, č. 2, s. 25.
- Gurukula 2/4. *Náma Hatta*. 2009, roč. 16, č. 3, s. 22.
- Gurukula 3/4. *Náma Hatta*. 2009, roč. 16, č. 4, s. 30–31.
- Gurukula 4/4. *Náma Hatta*. 2009, roč. 16, č. 5, s. 23.
- BHARATA SHRESTHA DASA. ISKCON's Response to Child Abuse: 1990–1998. *ISKCON Communications Journal* (online). 1998, VI, č. 1. Dostupné online na: http://content.iskcon.org/icj/6_1/6_1bharata.html. (download 10. 5. 2013).
- BLEY, S. *Malý slovník sekt: sekty a nová náboženská hnutí v kontextu tradičních církví*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1998, s. 37. ISBN 80-7192-246-3.
- Čánakja Pandita - Úvod: Historie. In: *Hnutí Hare Krišna Česká republika* [online]. Datum vzniku neuvedeno. Dostupné z: <http://harekrsna.cz/cvs/print/book/export/html/2357> (download 4. 2. 2013).
- Čánakja sloka 16: Jaký má význam vzdělání bez kultury?. In: *Hnutí Hare Krišna Česká republika* [online]. Datum vzniku neuvedeno. Dostupné z: <http://harekrsna.cz/cvs/node/2589> (download 4. 2. 2013).
- ČAPEK, M. Reportáž z chrámu Bhaktivedanta Manor v Londýně. In: *Objektiv - Česká televize* [online]. 2008. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/porady/1096911352-objektiv/208411030401102/> (download 4. 5. 2013).
- DEADWYLER, Gabriel. Fifteen Years Later: A Critique of Gurukula. *ISKCON Communications Journal*. 2001, roč. 9, č. 1, s. 13–22. ISSN 1358-3867.
- DRAŽAN, Jan. Trvale za školou se svolením rodičů. *Týden*. 1996, č. 36, 24–25.
- DŽALANGÍ DÉVÍ DÁSÍ. Děti jsou velice citlivé... *Náma Hatta*. 2008, roč. 15, č. 4, 14–15.
- FÁREK, Martin. Gurukula jako zkouška: Ohlédnutí za úsilím založit školu hnutí Haré Křšna. *Dingir: časopis o sektách, církvích a nových náboženských hnutích*. 2001, č. 2, s. 20–21. ISSN 1212-1371.

- FÁREK, Martin. *Haré Kršna v západním světě: Setkání dvou myšlenkových tradic*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2004. 122 s. ISBN 807194677X.
- FÁREK, Martin. *Hnutí Haré Kršna: institucionalizace alternativního náboženství*. Vyd. 1. V Praze: Karolinum, 2008, 208 s. ISBN 978-802-4615-790.
- FÁREK, Martin. Hinduismus: reálné náboženství nebo konstrukt koloniální vědy? *Religio. Revue pro religionistiku*. 2006, č. 14, s. 97–112. ISSN 1210-3640.
- FÁREK, Martin. Pohan v jeho zaslepenosti... (Balagangadhara, S. N.: *Heathen in His Blindness: Asia, the West, and the Dynamic of Religion*, Manohar, New Delhi, 2005). *Pantheon*. 2006, č. 1, s. 252–257. ISSN 1803-2443.
- FÁREK, Martin. *Základy religionistiky: světová náboženství, nová náboženská hnutí a religionistika: studijní texty pro pedagogy*. Vyd. 1. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2008, s. 47–108. ISBN 978-80-7395-090-3.
- FUJDA, Milan a Dušan LUŽNÝ. *Oddaní Kršny: hnutí Haré Kršna v pohledu sociálních věd*. Vyd. 1. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2010, 255 s. ISBN 978-807-0439-517.
- JÓGA MÁJÁ DÉVÍ DÁSÍ. Škola základ života. *Náma Hatta*. 2008, roč. 15, č. 4, 12–13.
- KNIPE, David M. *Hinduismus: experimenty s posvátnem*. V čes. jaz. vyd. 1. Překlad Kateřina Hronová. Praha: Prostor, 1997, 228 s. Obzor (Prostor), sv. 9. ISBN 80-851-9057-5.
- KUBÍČEK, Michal. Haré Kršna bude vyučovat na farmě. *Moravskoslezský den*. 1995, roč. 6, č. 197.
- KUBÍČEK, Michal. Odmítnutí registrace náboženskou diskriminací? Členové Haré Kršna hnutí v České republice prý nemají možnost vychovávat a vzdělávat své děti. *Moravskoslezský den*. 1995, roč. 6, č. 188.
- MRÁZEK, Miloš. *Děti modrého boba: tradice a současnost hnutí Haré Kršna*. 1. vyd. Praha: Dingir, 2000, 75 s., [16] s. fot. příl. ISBN 80-902-5281-8.
- Návrh učebních osnov obecné školy: rozšířené vydání obsahující druhou možnost pojetí českého jazyka a literatury*. [2. vyd.]. Praha: Portál, 1995, s. 4. ISBN 80-7178-061-8.
- MŠMT ČR. *Vzdělávací program Obecná škola (1.–5. ročník): Kompletní materiál se všemi doplňky a úpravami*. [online]. 1. 9. 2006. Dostupné z: www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2009/12/obecna_skola_1-5.doc (download 10. 6. 2013).
- POKORNÝ, Marek. Členové hnutí Haré Kršna chtějí pro své děti vlastní školu, protože se bojí šikany. *Slovo*. 1996, s. 8.
- PRABHUPÁDA,, A. Č. Bhaktivédanta Swamí. *Bhagavadgíta: taková jaká je s původními sanskrtskými texty, přepisem do latinského písma, českými synonymy, překlady a podrobnými výklady*. Praha: Bhaktivedanta Book Trust, 1991, 811 s., ISBN 80-900-0981-6.

- PRABHUPÁDA,, A. Č. Bhaktivédanta Swami. *Mezi životem a smrtí: tajemství reinkarnace a cesta ke dokonalosti*. Švédsko, 1995, 311 s. ISBN 91-7149-249-6.
- PRABHUPÁDA,, A. Č. Bhaktivédanta Swami. *Nektar oddanosti: úplná věda bhakti-jógy (souhrnná studie Bhakti-rasámṛta-sindhu Śrīly Rūpy Gósvámīho)*. Praha: The Bhaktivedanta Book Trust, 1992, 430 s., ISBN 91-7149-037-X.
- PRABHUPÁDA,, A. Č. Bhaktivédanta Swami. *Śrīmad Bhāgavatam: s původními sanskrtskými texty, přepisem do latinského písma, českými synonymy, překlady a podrobnými výklady*. 3. vyd. Praha: Bhaktivedanta Book Trust, 2006, xi, 386 s. ISBN 978-91-7149-039-1.
- PRABHUPÁDA,, A. Č. Bhaktivédanta Swami. *Vědecké poznání duše: provozování jógy v tomto věku*. Praha: Bhaktivedanta Book Trust, 2012, 326 s. ISBN 978-80-87336-07-6.
- ROCHFORD, E. Burke. Education and Collective Identity: Public Schooling of Hare Krishna Youths, in: PALMER, Susan J a Charlotte HARDMAN. *Children in New Religions*. New Brunswick, N. J.: Rutgers University Press, 1999, s. 29–50. ISBN 0813526205.
- ROCHFORD, E. Burke. Family Development and Chnage in the Hare Krishna Movement, in LEWIS, James R a Jesper Aagaard PETERSEN. *Controversial New Religions*. New York: Oxford University Press, 2005, xii, s. 101–117. ISBN 13-978-0-19-515682-9.
- ROCHFORD, E. Burke. Family Formation, Culture and Change in the Hare Krshna Movement. *ISKCON Communications Journal: ICJ*. 1997, roč. 5, č. 2, 61–82. ISSN 1358-3867.
- ROCHFORD, E. Burke. *Hare Krishna Transformed*. New York: New York University Press, 2007, x, 285 s. ISBN 08-147-7579-9.
- ROCHFORD, Burke E., Jr. a Jennifer HEINLEIN. Child Abuse in the Hare Krishna Movement: 1971– 1986. *ISKCON Communications Journal: ICJ*. 1998, roč. 6, č. 1, s. 43–69. ISSN 1358-3867.
- RÝDL, Karel. Lze zneužívat státní aparát k prosazování určitého světonázoru v oblasti školství? *Učitelské listy*. 1996, č. 9.
- ŠTAMPACH, Odilo Ivan. Problémy náboženské autority: Nalézt rovnováhu ve vztahu k autoritě. *Dingir: časopis o sektách, církvích a nových náboženských hnutích*. 1999, č. 1, s. 14–15. ISSN 1212-1371.
- ŠVANCAR, Radmil. Gurukula – místo pro učitele. *Učitelské noviny: týdeník pro učitele a přátele školy*. Praha: GNOSIS, 1996, č. 37, 6–7.
- VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie I.: dětství a dospívání*. Praha: Karolinum, 2008, s. 236–309. ISBN 978-80-246-0956-0.

VOJTÍŠEK, Zdeněk. *Nová náboženská hnutí a kolektivní násilí*. Brno: L. Marek, 2009, s. 326–362.

Deus et Gentes, sv. 14. ISBN 9788087127216.

VOJTÍŠEK, Zdeněk. *Encyklopedie náboženských směrů a hnutí v České republice: náboženství, církve, sekty, duchovní společenství*. 1. vyd. Praha: Portál, 2004, s. 323–328. ISBN 80-7178-798-1.

ZBAVITEL, Dušan. *Bohové s lotosovými očima: hinduistické mýty v indické kultuře tří tisíciletí*. Praha:

Vyšehrad, 1986, 455 s., ISBN 80-7021-215-2.

SEZNAM PŘÍLOH:

- Příloha č. 1: PhDr. V. Spilková, CSc.: Transformace českého školství z jednotného, uniformního systému v systém pluralitní, decentralizovaný.
- Příloha č. 2: Prof. Dr. Milan Machovec, DrSc., Dr. h. c.: Dialog s asijskými duchovními tradicemi (jako podmínka sebezachování lidstva).
- Příloha č. 3: Vyjádření prof. MUDr. Jiřího Dunovského, Dr.Sc., vedoucího dětského krizového centra SOS dětských vesniček.
- Příloha č. 4: Vyjádření PhDr. Karla Rýdla, CSc. z Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze.
- Příloha č. 5: Anglický a český text vyjádření prof. E. Burke Rochforda z Middlebury College, Vermont, USA.
- Příloha č. 6: Koncepce tří dovedností.
- Příloha č. 7: Stanovisko odboru 22 ve věci žádosti hnutí Haré Kršna o zařazení soukromé ZŠ do sítě škol od 1. 9. 1995.
- Příloha č. 8: Odpověď FF UK na žádost Agnety Kempe o nostrifikaci studia z 11. 7. 1995.
- Příloha č. 9: Vyjádření Odboru 22 z 28. 7. 1995.
- Příloha č. 10: Rozhodnutí ředitele odboru správy školství nevyhovět žádosti o zařazení Gurukuly do sítě škol z 3. 8. 1995.
- Příloha č. 11: Rozklad podaný 8. 8. 1995.
- Příloha č. 12: Dopis RNDr. Petra Blahuta ministru školství Pilipovi z 20. 9. 1995.
- Příloha č. 13: Dopis Martina Fárka poslanci Kozlovi ze 30. 8. 1995.
- Příloha č. 14: Stanovisko odboru 22 ve věci Rozkladu zařazení Gurukuly Kršněv dvůr z 28. 8. 1995.
- Příloha č. 15: Stanovisko ŠÚ v Benešově z 20. 9. 1995.
- Příloha č. 16: Stanovisko SO 26 k věci Zařazení Gurukuly Kršněv dvůr do sítě škol z 25. 9. 1995.
- Příloha č. 17: Dopis Mgr. Víta Machálka ministru školství Pilipovi.
- Příloha č. 18: Rozhodnutí MŠMT ČR z 24. 10. 1995.
- Příloha č. 19: Rozklad podaný 10. 3. 1996.
- Příloha č. 20: Dopis ministra školství Pilipa manželům Brandejsovým ze 14. 5. 1996.
- Příloha č. 21: Odpověď ministra školství Pilipa z 31. 7. 1996 na dopis rev. J. I. Vokouna z 29. 6. 1996.
- Příloha č. 22: Školní řád Gurukuly Kršněv dvůr.
- Příloha č. 23: Dopis prezidentu České republiky Václavu Havlovi.

Příloha č. 24: Anglický a český text doporučujícího dopisu Edith Best (Urmily deví dásí), ředitelky
pro akreditaci a vývoj osnov *ISKCON Education of North Carolina, Inc.*

Příloha č. 25: Soupis současných gurukul.